MARS *et* HISTORIA

23e Jaargang nummer 3 - mei/juni 1989

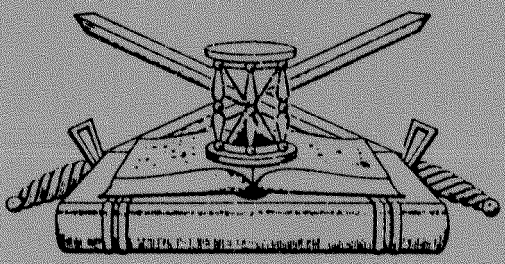

ORGAAN
van de Nederlandse Vereniging ter beoefening van de Militaire Historie. Opgericht 20 augustus 1966. Verschijnt 6 x per jaar.

Beschermheer: Z.K.H. Prins Bernhard der Nederlanden.

SAMENSTELLING VAN HET BESTUUR:
Voorzitter: H. Muller, **Vice-Voorzitter:** F.J. van Lier, **1e Secretaris:** Mevr. P.H.Th. Dumon, **Penningmeester:** drs. J.A. Bom, **2e Secretaris:** E.W. van Popta, **Leden:** Jhr.Mr. D.J.H.N. den Beer Poortugael, J. van den Berg, B.C. Cats, H.F. Fabri, C.N. Nicolas, Mr. Ch.L.M. Schaepman.

ADRESSEN DAGELIJKS BESTUUR:
Voorzitter: Willem III-laan 14, 4835 LB Breda, tel.: 076-653239. **Vice-Voorzitter:** Herenstraat 9, 4116 BK Buren. **Secretaris:** Aart van der Leeuwlaan 56, 2624 LD Delft, tel.: 015-567564. **Penningmeester:** Storm van 's-Gravesandeweg 23, 2242 JB Wassenaar, tel.: 01751-18624. De contributie bedraagt per jaar min. ***f* 35,00**, te storten op rek.nr. 65.82.12.125 van de Nederlandsche Middenstandsbank te Wassenaar, t.n.v. de Nederlandse Vereniging van Militaire Historie of op giro **29 40 790** van de N.V.M.H. te Wassenaar.

SAMENSTELLING REDAKTIECOMMISSIE:
J. van den Berg, H.F. Fabri, E.W. van Popta.
Redaktie-adres: Mgr. Bekkerslaan 151, 2286 CE Rijswijk (Z.H.), tel.: 070-937425.

Ledenadministratie: EW. van Popta, Mgr. Bekkerslaan 151, 2286 CE Rijswijk (Z.H.), tel.: 070-937425.

AFDELINGSCORRESPONDENTEN:

(1) 'KRIJGSGESCHIEDENIS, KORPSGESCHIEDENIS KL' vóór 1813 olv drs. J.P.C.M. van Hoof, Smaragdhorst 185, 2592 RJ 's-Gravenhage, 070-855821
ná 1813 olv E.H. Brongers, Rhodestraat 20, 6363 AZ Wijnandsrade (gem. Nuth) 045-242962

(2) 'TRADITIES EN CEREMONIEEL' olv P. van der Burg, Hoofdstraat 94, 3972 LC Driebergen 03438-17588

(3) 'UNIFORMKUNDE' olv F.A.Th. Smits jr., Wilgendreef 289, 2272 ET Voorburg 070-873961
M. Talens, Salomonszegel 115, 7322 ET Apeldoorn 055-661706

(4) 'RIDDERORDEN EN ONDERSCHEIDINGEN' olv H.G. Meyer, Vollenbergstraat 6, 5801 RP Venray 04780-82992
B.W. Wagenaar, Händelstraat 18, 1901 VA Castricum 02518-53084

(5) 'MILITAIRE EMBLEMEN' olv. B.C. Cats, Claudiagaarde 72, 1403 JR Bussum 02159-13563
C. van Ekeris, Anslostraat 183, 2533 KD 's-Gravenhage 070-886566

(6) 'WAPENS EN MUNITIE' olv J. Lenselink, Oxfordlaan 49, 2314 EB Leiden 071-894012

(7) 'MILITAIRE MUZIEK' olv mr. R.A. Schimmel, de Mildestraat 57, 2596 SW 's-Gravenhage 070-246568

(8) 'OVERZEESE VERSTERKINGSWERKEN MET NEDERLANDSE HISTORIE' olv A.F. Lancker, Beilerstraat 89, 9401 PE Assen 05920-18081

(9) 'MARITIEME GESCHIEDENIS' olv M.K. Zaagman. Ds. Van den Boschlaan 225, 2286 PH Rijswijk (Z.H.) 070-946539

(10) 'NAPOLEONTICA' olv. Joh. Schaede, Wouwermanstraat 3III, 1071 LW Amsterdam 020-6624311

(11) 'TWEEDE WERELDOORLOG' olv J.H. Berlemon, J.F. Kennedylaan 70, 2324 EX Leiden 071-315737

(12) 'MILITAIRE EN CIVIELE MINIATUURFIGUREN' olv. C. Frazer, Saffraanplein 1, 1314 HJ Almere 03240-42868

(13) 'VAANDELS EN STANDAARDEN' olv Kl. Sierksma. 'Nij Midgaard', Woelwijk 1, 9255 KE Tytsjerk 05118-2524

(14) 'EERSTE WERELDOORLOG' olv dr. F. Snapper, Burg. Patijnlaan 136, 2585 BM 's-Gravenhage

(15) 'KONINKLIJKE MARINE' olv. B.E. Stuit, Middelzand 2711, 1788 CM Den Helder 02230-44649

(16) 'MILITAIRE GENEALOGIE' olv G. van Zuijdam, Dennenlaan 12, 7313 AM Apeldoorn 055-553839

(17) 'MILITAIRE FOLKLORE' olv F.W. van Steen, Lion Cachetstraat 2, 3851 ZE Ermelo 03417-51983

(18) 'MILITAIRE VOERTUIGEN EN TANKS' olv M.C. van der Hoog, Surinamestraat 40, 2585 GK 's-Gravenhage 070-634391
J. Bloemendaal, Scheldelaan 10, 2105 XG Heemstede 023-291324
W. den Dunnen, Hendrik Hamelstraat 58, 2595 VM 's-Gravenhage 070-834659

(19) 'KONINKLIJKE LUCHTMACHT' olv J. van den Berg, Cronestein 85, 2804 EL Gouda 01820-34283
Dr. P.C. Boer, Waterklaver 2, 2804 PN Gouda 01820-35332

(20) 'KNIL' olv. C.A. Heshusius, Van Alkemadelaan 350, flat 316, 2597 AS 's-Gravenhage 070-248495

(21) 'MILITAIRE BIBLIOGRAFIE TIJDSCHRIFTEN' olv Drs. M.J. Lohnstein, Heemskerklaan 58, 6881 ES Velp 085-618696

(22) 'MILITAIRE GEDENKTEKENS EN MONUMENTEN' olv. drs. J.A. Bom, Storm van 's-Gravesandeweg 23, 2242 JB Wassenaar 01751-18624
J. Albarda, Lindenheuvel 12A, 1217 JX Hilversum 035-46815

(23) 'KORPS MARINIERS' olv drs. J. Nuis, Graaf Willem de Oudelaan 187, 1412 AS Naarden 02159-46037

★

Reeds verschenen nummers kunt U, zolang de voorraad strekt, aanvragen bij de heer J. van den Berg, Cronestein 85, 2804 EL Gouda.
Losse nummers, inclusief portokosten *f* 6,75, over te maken aan de penningmeester. Het vierde Lustrumnummer (nr. 5/86): *f* 12,50, inclusief portokosten.

MARS *et* HISTORIA

De 'NEDERLANDSE VERENIGING TER BEOEFENING VAN DE MILITAIRE HISTORIE', opgericht op 20 augustus 1966 en erkend bij K.B. no. 50 van 14 juni 1968, is er voor allen, die zich verdiepen in de studie van geschiedenis, ceremoniëel, tradities, uniformen, emblemen, wapens en onderscheidingen van militaire en semi-militaire organisaties, meer in het bijzonder die van Nederland en de (voormalige) overzeese Rijksdelen.

INHOUD

F.J. van Lier: Militariade
C.A. Heshusius: Uit het dagboek van Luitenant Donck (XLIX)
A.F. Lancker: Een militaire burger en particulier fortcommandant
Drs. J. Nuis: Hr.Ms. Johan Maurits van Nassau en Kornwerderzand 13-14 mei 1940
J. van Wijngaarden: Het 'Ereteken voor Verdienste'
M.J. Lohnstein: Vechtwagens in Suriname
Drs. J. Verbeek: Grepen uit de ontstaansgeschiedenis van de verdedigingswerken van Kornwerderzand
Boekbesprekingen
Bestuursmededelingen: Opgave van wijziging en aanvulling op de ledenlijst van september 1987; oproep 5e lustrum; najaarsexcursie 27 september a.s.; nieuwe verenigingsdas.

De redaktie biedt haar verontschuldigingen aan voor de te late verschijning van dit nummer.

RICHTLIJNEN VOOR DE INZENDING VAN KOPIJ

1. Tekst

a. Onder de titel: naam auteur met eventuele titel.
b. Kopij typen op A-4 met anderhalve regelafstand.
c. Marge ca. 5 cm.
d. Pagina's bovenaan doorlopend nummeren.
e. Bij latere tussenvoegingen van pagina's nummer van voorgaande pagina gevolgd door letter (a, b, enz.).
f. Spelling: voorkeurspelling (Van Dale/ Woordenlijst Spellingscommissie).
g. Opnieuw typen van een pagina, in geval van veel doorhalingen/wijzigingen/correcties.

2. Illustraties

a. Foto's zwart/wit, glanzend; formaat 9 x 12 of 13 x 18 (ook kleurenfoto's, geen negatieven of dia's).
b. Op de achterzijde vermelden: Mars et Historia/naam auteur/nummer waarmee in de tekst naar de afbeelding wordt verwezen.

3. Inlevering kopij

Redaktieadres: Mgr. Bekkerslaan 151, 2286 CE RIJSWIJK (ZH), tel.: 070-937425.

Bij voorbaat dank voor Uw medewerking.

Op de voorkant:
Hr.Ms. Thetis van de Duik- en Demonteerschool Koninklijke Marine. Zie najaarsexcursie elders in dit nummer (Foto: AVD/KM)
In het volgende nummer: Hr.Ms. Thetis en haar opleidingen.

MILITARIADE

Een tweemaandelijkse rubriek vol wetenswaardigheden, voor U en met U verzameld door F.J. van Lier, Herenstraat 9, 4116 BK Buren(Gld.).

1. Mede door een brief van ons medelid mr. J.H. Carstens worden we wederom met onze neus gedrukt op het merkwaardige verschijnsel van het verdwijnen (of moet ik zeggen verwijderen?) van onze krijgsmacht uit het alledaagse straatbeeld van onze aloude garnizoenssteden.
   Nu schijnen de Tapijnkazerne in Maastricht, de Kloosterkazerne in Breda en de Van Haeftenkazerne in Apeldoorn aan de beurt te zijn. Wie volgt? Moedeloos zou je er van worden, temeer omdat het moeilijk opboksen is tegen projectontwikkelaars en groot-industrie, die de hoogste prijzen bieden voor de lappen grond in onze stadscentra.
   Toch wil ik nog één keer protest aantekenen tegen deze vorm van wellicht ongewilde maar desondanks duidelijk aanwezige vorm van verduistering van de krijgsmacht uit het dagelijkse stadsleven. Vroeger zette men de leprozen en pestlijders buiten de stadspoorten. Nu is kennelijk de krijgsmacht aan de beurt!

2. Ons lid mr. Ch.L.M. Schaepman maakte mij attent op het bestaan van de Vereniging 'Oranje-Nassau Museum'. Deze vereniging bestaat al sedert 1924 en stelt zich ten doel een zo compleet mogelijk beeld te geven van de geschiedenis van het Huis Oranje-Nassau in al haar facetten. De verzamelingen van de vereniging zijn (in bruikleen) sinds 1977 tentoongesteld in het Rijksmuseum Paleis Het Loo te Apeldoorn en zijn voor leden van de vereniging vrij te bezichtigen.
   Bovendien ontvangen de leden het geïllustreerde jaarboek Oranje-Nassau Museum gratis.
   De jaarlijkse contributie bedraagt ten minste *f* 25,- per lid. Men kan ook lid voor het leven worden tegen betaling van *f* 500,-ineens.
   Aanmelding bij Vereniging Oranje-Nassau Museum, Antwoordnummer 84298, 2508 WB 's-Gravenhage. Postzegel niet nodig.

3. Van ons lid Kl.Sierksma komt het volgende bericht:
   Op 9 juni 1988 promoveerde aan de Groninger universiteit een vrouw tot doctor in de letteren. Op zichzelf is dat niet zo opmerkelijk. Wèl opmerkelijk en vermeldenswaard is het feit, dat het proefschrift met de moeilijke titel 'OF HIS ARRAY TELLE I NO LENGER TALE' (verschenen bij uigeverij Rodolpi te Amsterdam) handelt over wapens en wapenrusting in West-Europa van 1200 tot 1400! Mevrouw dr. H.M. Zijlstra-Zweens heeft op uitputtende wijze kunst- en krijgskunstgeschiedenis weten te verenigen in een boek, dat zich als een roman laat lezen en als een prentenboek laat bekijken.
   Er zijn 37 uitstekende afbeeldingen in opgenomen. Het proefschrift in Engels, Duits en Nederlands, voorzien van 8 pagina's literatuuropgave in kleine lettertjes, moet eigenlijk worden gelezen door ieder, die geïnteresseerd is in hoogmiddeleeuwse bewapening en kleding. Want, zo zegt ook de tiende stelling: 'Wie het verleden niet kent, zwijge over de toekomst'.

4. De aankondiging van beurzen van historische wapens van onze zustervereniging Nederlandse Wapenverzamelaars kwam tot nu toe altijd op een tijdstip, dat opname in ons blad verhinderde. Nu zijn echter de data van volgende beurzen vermeld, zodat ik U nu reeds attent kan maken op de data: 3 september en 19 november. De beurzen worden doorgaans gehouden in Postiljon Motel Bun-

nik, Kosterijland 8 te Bunnik, tel.03405-2744.
De openingstijden zijn van 11.00 tot 16.30 uur. Belt U voor alle zekerheid even tevoren of de beurs doorgaat.

5. Onze 'Engelse correspondent', medelid W.M.H. van der Flier, zond een bijdrage over het voortbestaan van de befaamde Gurkha's als militaire eenheden binnen het Britse leger, ontleend aan de 'Daily Mail' van woensdag 9 nov. 1988. Daarin staat o.a.dat de Gurkha's bestemd zijn om als eerste reserve te dienen bij enigerlei oorlog in Duitsland. Daartoe zal permanent een bataljon worden gestationeerd bij de 'British Army on Rhine', terwijl tot drie andere bataljons in Groot Brittannië blijven gestationeerd. De Gurkha's zullen in 1997 uit Hongkong, hun huidige basis, moeten vertrekken. Zij hebben dear drie bataljons, plus een bataljon in Brunei en een in Engeland. In totaal zullen zo'n 5500 Gurkha's in Britse legerdienst blijven. Per jaar melden zich in Nepal 80.000 jongens aan voor de 150 vacatures, die jaarlijks opgevuld mogen worden.
De heer Van der Flier voegt hier zuchtend aan toe: 'Had zoiets nu ook niet voor onze trouwe Zuid-Molukkers, ex-KNIL-mensen bedacht kunnen worden?'

C. A. HESHUSIUS

Uit het dagboek van Luitenant Donck (XLIX)

DE OVERPLAATSING NAAR DE LANDSTREEK PEUSANGAN

Wij verlieten luitenant Donck op donderdag 18 september 1902 toen hij in de avond bij het flakkerende licht van een paar fakkels op het kerkhof van Lho Semawé sprak bij de militaire begrafenis van twee gesneuvelde militairen. De volgende dag ging hij terug naar zijn bivak te Blang Reumah om daar de zaken over te dragen in verband met zijn vertrek, een week later, naar Panté Lhong in het gebied Peusangan, zo'n kleine 50 kilometer meer naar de zee en het noordwesten gelegen.
Het was hoog tijd dat Donck in een wat minder ongezond oord kwam, want zijn gezondheid was niet best. Op de 25e en 26e meldde hij 'gevoelde mij niet goed; werd ik te Geudong aan tafel genodigd, maar had geen eetlust'. Op die 26e zegde hij dan eindelijk het naargeestige oord Blang Reumah voor goed vaarwel en begaf zich naar Lho Semawé aan de kust, waar hij in de late namiddag arriveerde. Ook daar had men met ziekte te kampen:
'Toen ik om half vijf aankwam trok ik spoedig na het bad een wit pak aan om vervolgens naar de overste te gaan. Deze lag echter ziek te bed; hij moet zo spoedig mogelijk geëvacueerd worden. Er was reeds een bericht naar de kapitein De Voogt gezonden dat hij terstond naar hier moest komen.'
Kapitein De Voogt, uit het Peusanganse hierheen aangetrokken zou dan overste Berenschot gaan vervangen. Het hele militaire bedrijf 'op' Atjeh en ook elders in de grote archipel, kenmerkte zich permanent door tekorten aan troepen in het algemeen en aan officieren in het bijzonder. In de personeelssector heerste dan ook in 1902 weinig rust: tesamen met routinematige overplaatsingen, aanvulling van verliezen en evacuatie wegens gezondheidsredenen, moesten in dat jaar 41 procent van de officieren en 47 procent van de overige rangen worden afgelost alleen al in het gewest Atjeh. (1) Donck wachtte tot de volgende dag en werd tenslotte bij de overste toegelaten: 'Des morgens bij de overste aan bed geweest; hij moet vanavond aan boord; zijn vrouw en kind volgen later. Ook de nieuwe luitenant-adjudant is reeds weer geëvacueerd. Daar er hier niemand anders was, heb ik vanmorgen, als enige officier ter plaatse, de stukken van het bataljon gete-

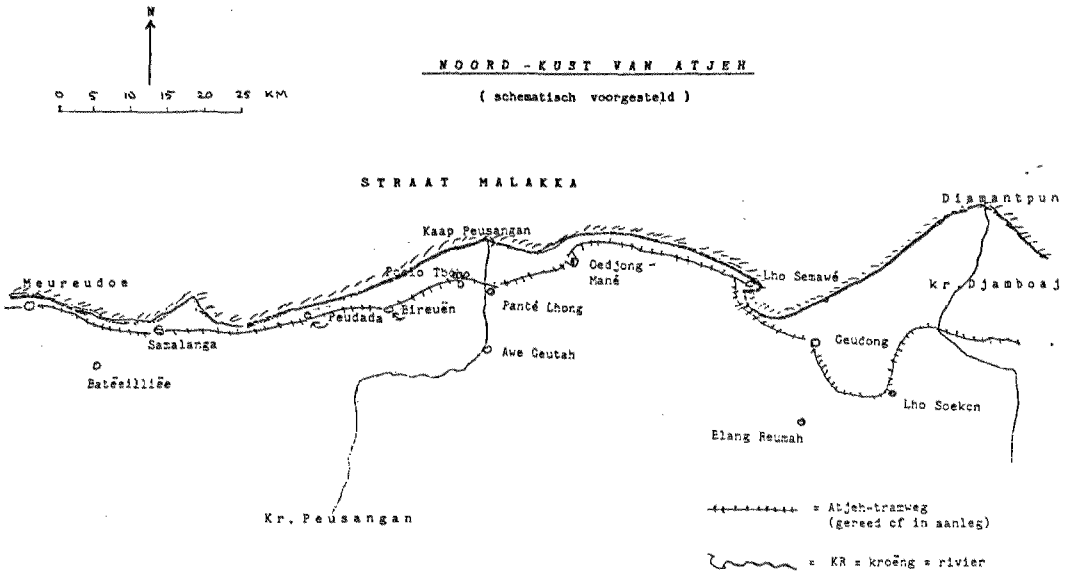

kend, waaronder de marsorder voor de overste, om zich met spoed naar het militaire hospitaal te Koeta Radja te begeven, ten einde aldaar opgenomen te worden.'
In zijn optimisme had luitenant Donck nog de idee gehad om de overste met muziek uitgeleide te doen. Het liep echter anders: 'Het muziekkorps van ons 12e Bataljon, dat maar steeds in de Kraton te Koeta Radja zat, is voor enige tijd hier gekomen. Het speelde echter des avonds niet, daar de overste er beroerd aan toe was; hij mocht zelfs niet naar boord vervoerd worden; moest eerst wat opknappen. Tegen de avond arriveerde de kapitein De Voogt.'

DE FOTO

De volgende dag, zondag 28 september 1902 kwam er een schip langs: 'met de boot van Koeta Radja kwam amice De Kock aanzetten. Hij had nu zes maanden in de Kraton gezeten en kwam om de plaats van Vogel in te nemen. Overmorgen ga ik naar Panté Lhong en hij naar Lho Soekon. Wij kunnen goed met elkander opschieten. Later op de morgen kwam collega Dozy ook opdagen; gezellig met elkaar getafeld.'
En zo waren er naast de zieke bataljonscommandant plotseling weer vier officieren in Lho Semawé. Maandag de 29e was het voor Donck een bijzondere dag die - bij uitzondering - met een foto die wij hier kunnen reproduceren, werd vereeuwigd: 'Vandaag ben ik zes jaar tweede-luitenant: het is te koop. Een fotograaf heeft een kiekje gemaakt van ons vieren: kapitein De Voogt, Dozy, De Kock en Donck.'
Deze gegevens brengen ons tot een tweetal commentaren. Allereerst was er in Nederland in dat jaar een wetsvoorstel aangenomen inzake bevordering van KL-officieren. Voor de tweede-luitenants was daarin onder meer bepaald dat zij na hoogstens vier jaren tot eerste-luitenant zouden worden benoemd. Nu, kennelijk was de wet nog niet van kracht; of wel, had men Donck maar vergeten, want die zat toch ver weg in de Oost. . . (2) En verder zou luitenant De Kock nu zijn laatste standplaats betrekken. Hij zou binnen twee maanden al sneuvelen; wij komen op die gebeurtenis in november 1902 apart terug, want het was een der grootste Atjeh-drama's waarbij in een klap 28 militairen de dood vonden . . . .

PANTé LHONG

Na de foto had Donck zijn spullen bijeengezocht: 'Verder mijn bullen bijeengepakt en naar de trein laten brengen, waarmee ik de volgende morgen vroeg naar Panté Lhong

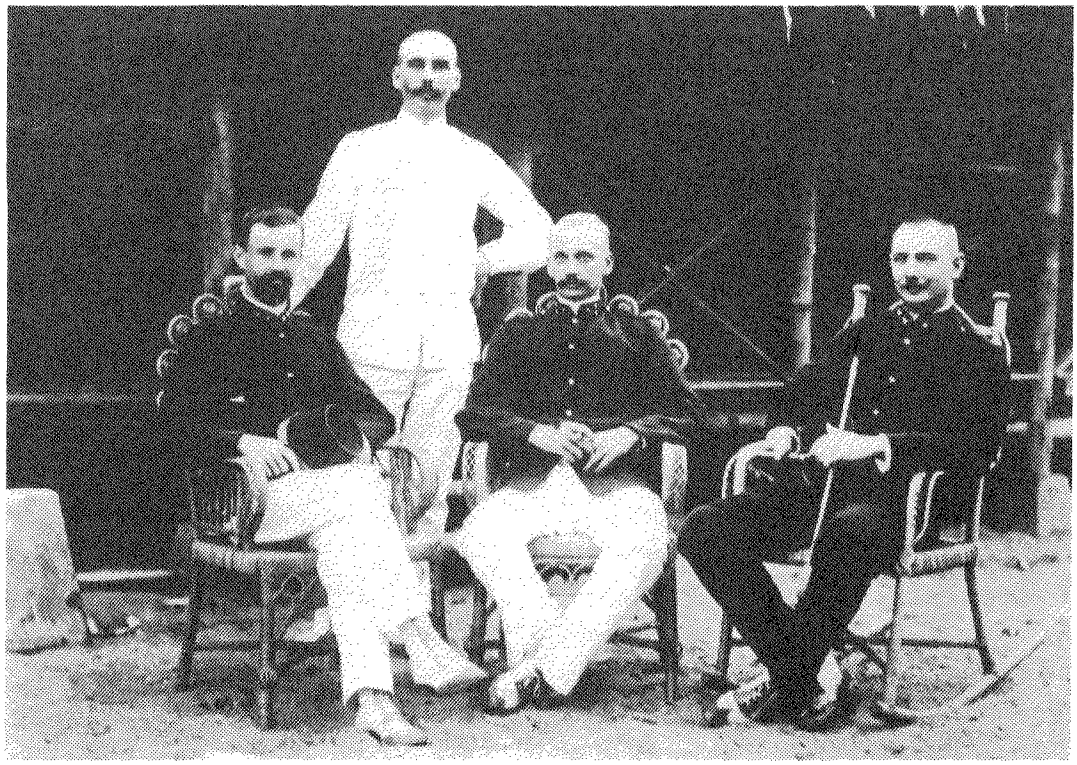

Lho Semawé, Noordkust van Atjeh, op 29 september 1902, een toevallige ontmoeting van vier collega's. Van links naar rechts, 1e luit Dozy (KL), 2e luit Donck (KL) die op deze dag zes jaar tweede-luitenant was; kapitein De Voogt (KNIL) en 2e luit De Kock (KNIL). Donck in de witte uniform en de drie anderen in de zo geheten 'Atjeh-jas' een donkerblauwe katoenen tuniek in Atjeh zelf ingevoerd omdat de veldtenue toen nog niet deugde. Let op de typische schoenen, zeker geen modelschoen maar plaatselijke aanmaak. (Foto uit het dagboek zelve)

rijd' (en op 30/9): 'De zon was nog niet boven de kim, toen ik reeds op was; mijn laatste bagage naar de trein, welke om half negen vertrok. Om 9 uur waren wij bij de halte, welke op een half uur afstand van het bivak ligt; waar ik moest wezen.'
Het was een markante overplaatsing omdat deze per tram ging; over een stuk van de Atjeh-tramweg welke al gereed was.
'Ik meldde mij bij de kapitein Lussanet de la Sablonnière, die het bivak onder zijn bevelen heeft. Collega Van Linden Tol en dokter Piek waren voor mij oude bekenden. Het is een aardig bivak gelegen aan de grote Peusangan-rivier, tevens aan de voet van de Glé Risé. Dit is een hoogte, waar vroeger een benteng (vesting) van de Atjehers heeft gelegen, welke destijds door onze troepen in een zwaar gevecht is genomen. Boven op de heuvel heeft men een mooi uitzicht. Naar het westen, noorden en oosten is het land vlak en vaak moerassig; naar het zuiden heuvelachtig. Ons patrouillegebied ligt ten dele in de streek waar controleur Frijlink het civiel bestuur uitoefent, ten dele in dat waar de civiele gezaghebber van Samalanga, de kapitein Van Bloemen Waanders het bewind voert. Tot aan de oorlog in de Pacific hebben speciaal op de eilanden buiten Java diverse KNIL-officieren ook het civiel gezag in bepaalde landstreken uitgeoefend, dat wil zeggen alle taken van de overheid zoals openbare werken, onderwijs, volksgezondheid, erediensten, rechtspraak, financiën en meer van deze activiteiten. Verder was het garnizoen van Panté Lhong vrij uitgebreid: 'Behalve onze Inlandse compagnie, liggen hier ook vier brigades (groepen van 19 man)

Deze Atjeh-foto uit 1902 is niet van het beschreven hoge gezelschap, maar geeft toch wel een aardig beeld van de dienst-paarden van de cavalerie van het KNIL kort na de eeuwwisseling. Nog kleine inheemse dieren, maar wel erg kittig en snel. Pas enkele jaren later zouden de geïmporteerde grote paarden uit Australië komen. Als in Atjeh het ruiterwapen eens op de buitenposten kwam, kon men daar ook eens gaan paardrijden. Hier v.l.n.r. de wachtmeester van de cavalerie, 1e luit Dozy, onderluitenant Hünnemeyer en de technicus van de B.P.M. ('petroleur' genoemd) Den Bergen. *(Fotocollectie W. Frijling)*

marechaussee. In verband met de spoorweg-aanleg is hier een luitenant van de genie met een groot aantal Chinese werkkrachten. Het bivak heeft dus een grote oppervlakte; het heeft goede barakken; ziet er netjes uit.'
In het KNIL waren marechaussees niet diegenen die in het moederland ook zo werd genoemd: het waren inheemse commando-troepen, gespecialiseerd in de contra-guerilla, in het bijzonder in Atjeh. Ook voor de officieren was in het nieuwe bivak beter gezorgd: 'Voor de officieren is één grote barak op palen gebouwd. Afdak van atap (bamboeblad); deze barak is in zeven vertrekken verdeeld; vertrekken die weer uit twee delen bestaan. Het achterste gedeelte is de slaapkamer; het voorste een van voren open zitkamer, welke echter door een zeil kan worden afgesloten. Deze barak maakt front naar de Glé Risé. Verder is er voor de officieren een mess, welke ruim is; aan alle zijden open.'

HOOG BEZOEK

Zonder overdrijving kunnen we 't ons voorstellen dat luitenant Donck buitengewoon in zijn schik was in dit fraaie geheel te komen na vele maanden in het nare oord Blang Reumah te hebben doorgebracht. Hoewel hij voor zichzelf hard genoeg was, had hij iets nodig waar hij spoedig zou opkikkeren. Edoch de mooie kamer in de officiersbarak zou hij niet aanstonds krijgen: want er kwamen belangrijke gasten. En die gingen even vóór:
'In verband met het op morgen aangekon-

digde bezoek van de generaal, en zijn adjudant en de heer Snouck Hurgronje, moet ik voor een paar dagen bij Van Linden Tol gastvrijheid genieten.'
Generaal-majoor J. B. van Heutsz dus op doorreis, de Civiel- en Militair Gouverneur van Atjeh en Onderhorigheden. En daarbij de latere hoogleraar C. Snouck Hurgronje, toen 45 jaar, arabist, islamkenner en deskundige op het gebied van adviezen aan onze regeerders over het te voeren koloniaal beleid, zeker betreffende dat in Atjeh.
Op woensdag 1 oktober 1902 arriveerde dit niet alledaagse gezelschap de buitenpost Panté Lhong:
'De beide kapiteins zijn te paard de generaal tegemoet gereden; de generaal heeft een escorte van tien cavaleristen, waarmede hij van de Kraton (Koeta Radja dus) op reis is gegaan. Om twaalf uur kwamen de heren opdagen. Vandaag heel wat over de Atjehpolitiek vernomen.'
Het was geen kleine tocht, want hemelsbreed was men zo'n 350 kilometer van de hoofdstad verwijderd. De trambaan was langs de noordkust nog verre van gereed en zo was een meerdaagse reis op paarden de aangewezen oplossing. Uiteraard had Van Heutsz beveiliging nodig, vandaar het bereden escorte cavalerie. In Atjeh lag in die jaren steeds een eskadron cavalerie. Op zijn reis moet Van Heutsz ongetwijfeld, circa 55 km eerder westwaarts gelegen, het zo belangrijk strategische punt Batëe Illiëe in ogenschouw hebben genomen; ruim 1½ jaar geleden had hij daar in een historisch treffen de tegenpartij een geduchte klap gegeven.
De dag daarop maakte Donck zijn eerste patrouille hier in Peusangan. Uiteraard moest ook tijdens het interessante bezoek de patrouillegang normaal worden voortgezet. Even moet Donck hebben gedacht dat hij de rijsttafel met alle gezelligheid zou mislopen; immers, men zit niet dagelijks met Van Heutsz, een geweldig causeur en dr. Snouck Hurgronje, als specialist van land en volk, zomaar aan de maaltijd!
Het viel gelukkig mee: 'Om half twee keerde ik van mijn eerste patrouilletocht terug. De heren zaten nog niet aan tafel, zodat ik niet alleen behoefde te eten!'
Eerst de volgende dag vroeg vertrok het hoge bezoek:
'Daarna kon ik mijn verblijf inrichten, zodat het een behoorlijk iets werd voor een rimboe-mens. De luidjes keken gek op dat ik al mijn barang (=hebben en houden) had medegenomen; maar ik heb nu lang genoeg in een armoedige omgeving gewoond; wil het nu wat beter hebben. Onze menage is uitstekend; we hebben voorts een behoorlijk servies; emaille borden en bekers gebruiken wij nu uitsluitend maar op colonne.'
Zo was Donck dan snel geïnstalleerd en had hij al dadelijk op patrouille zijn inheemse soldaten leren kennen. Voor een Javaans soldaat was dat al eerder gebeurd: 'Onder de Inlandse soldaten was nog een bekende van mijn tijd te Pangkal Pinang, op Banka nog; de kerel vond het leuk om mij hier weer te ontmoeten.'
En nog meer moet deze Kromo hebben opgekeken, want zijn toean litnan (meneer de luitenant) had nog heel iets anders in zijn bagage. Drie levende parkieten: helemaal uit het ellendige Blang Reumah meegekomen.
. . . Daar horen we nog later van.

Noten:

1. A. Kruisheer, Atjeh-1896, blz 304-305, N. V. Visser, Weltevreden, 1913.
2. Jaarboek 1902 van de Hoofdcursus (Kampen) blz. 138.

(wordt vervolgd)

A.F. LANCKER

Een militaire, burger en particulier fortcommandant

Iedere oud-Indisch gast zal ooit de naam van Dezentjé hebben gehoord en dan hebben gedacht aan de wereldbekende kunstschilder Ernst Dezentjé (17 augustus 1884-12 januari 1972), die zo voortreffelijk flamboyants wist te schilderen.
Maar ook de Indische militaire geschiedenis kent ene Dezentjé en wel Johannes Augustinus (12 april 1797-7 november 1839), die kortheidshalve Tinus werd genoemd.
Toen de kunstschilder Ernst Dezentjé in 1956 bij ons in Djakarta op bezoek was, had ik nog nooit van Tinus gehoord, anders zou ik hem heus wel hebben gevraagd of hij, Ernst, een nazaat was van de roemruchte Tinus.
Wel vertelde Ernst ons dat zijn grootvader in de suiker had gezeten, en jaren later las ik dat nazaten van Tinus aan suikerbibit (jonge suikeraanplant) hadden gedaan. Dus . . . ?

Johannes Augustinus Dezentjé werd geboren uit het huwelijk van August Jan Casper (1765-na 1820) en Johanna Magdalena Kops (1774-1852) en wel op 12 april 1797 in het huis van Kolonel Timan in de wijk Poerbajan in Solo (ook wel Soerakarta genoemd).
Vader August was kort te voren in militaire dienst getreden en had het onder Daendels in 1808 tot luitenant gebracht.
Nadat ons leger op 17 september 1811 had gecapituleerd voor de Engelse troepen die op Java waren geland, kwam vader August eerst op non-actief, werd toen ontslagen, huurde van de Soesoehoenan (vorstentitel) landgoederen bij Ampel en legde zich toe op de landbouw. De jonge Tinus bracht derhalve zijn jeugdjaren op Ampel door, waar zijn vader in 1818 een groot huis liet bouwen en het naar de eisen des tijds liet beschermen tegen rovers en andere roerige elementen door het te laten omheinen door een pagger van bamboe.
Deze pagger was de grondslag voor het latere fort.
In 1820 trad Tinus als landheer van Ampel op, sloot contracten met Javaanse edelen en legde zich toe op ondermeer de koffiecultuur. In 1822 leverde hij de eerste oogst af en binnen korte tijd werd hij de koffie-koning genoemd.
In enkele jaren tijds had Tinus, inmiddels getrouwd met een Solose prinses, zijn complex landerijen tot grote bloei kunnen brengen, onder andere door het doen aanleggen van rij- en karrewegen en irrigatiewerken.
Aan de opgezetenen van zijn landerijen werden buffels en trekossen ter beschikking gesteld; zijn zorg voor de bevolking ging zelfs zo ver dat Tinus een vaccinateur aanstelde om de zo gevreesde pokken te bestrijden.
Door al deze maatregelen voeren zowel het gouvernement, de bevolking als hijzelf, er wèl bij.
In 1825 brak de Java-oorlog uit en de situatie in Ampel werd direct al zorgelijk omdat deze streek lag tussen het brandpunt van de opstand in het Djokjase, met Diponegoro als leider, en dat in het Demakse, waar de pangerang (Javaanse vorstentitel) de bevolking had opgeroepen zich tegen het gouvernement te verzetten. In Ampel zelf had onze Dezentjé niets te vrezen, omdat er tussen hem en de opgezetenen een hechte band was ontstaan, mede door zijn kennis van hun taal

en adat (gewoonte en zeden) èn door zijn diplomatiek optreden.
Maar toen Tinus vernam dat de regent (Javaanse bestuursambtenaar van adel of aristocratische familie) van Gagatan aansluiting had gezocht bij de oproerlingen wachtte hij diens eventuele aanval niet af maar schreef hem een brief; de betreffende koerier werd onheus bejegend, maar wist toch nog heelhuids Ampel te bereiken.
Met instemming van Generaal De Kock bracht Tinus een troepenmacht van duizend man op de been en de Resident van Salatiga deed hetzelfde. Toen rukte men op naar Gagatan, twee 'militaire' afdelingen geleid door burgers! De regent zag al gauw zijn vergissing in en gaf zich over onder voorwaarde dat zulks zou geschieden in 'Ambtscostuum', dat wil zeggen zonder gezichtsverlies tegenover zijn onderdanen. Deze voorwaarde werd geaccepteerd en de regent werd 'overgeplaatst' naar Salatiga, waar de resident een oogje op hem kon houden.
Na deze actie trok onze Dezentjé naar Serang waar de dalem (Javaans vorstelijk verblijf) van de oproerige gezagsdrager in brand werd gestoken.
Een maand later vond het treffen plaats van naar Karang-gedeh oprukkende kwaadwilligen en de troepen van Dezentjé, die daar lag met zijn strijdmakker, de kapitein Kilian.
De hoofdmacht van de oproerlingen werd verstrooid nadat hun aanval was afgeslagen.
Tinus had met zijn successen naam gemaakt en werd meer en vaker door Generaal De Kock geraadpleegd inzake de te volgen tactiek. Ook genoot hij het vertrouwen van prins Mangkoenegoro die in 1827 zelfs zijn eigen troepen onder het bevel van Tinus liet plaatsen.
In december van het zelfde jaar brak er een opstand uit in het Rembangse, maar dit keer gelukte het Dezentjé niet zijn mannen in bedwang te houden toen zij bevreesd werden en op de vlucht sloegen.
Met een kleinere macht, nu slechts 500 man, werd Dezentjé naar het bedreigde Madioen gezonden.
Een andere 'verovering' vond in 1828 plaats; Dezentjé huwde voor de tweede keer (de Solose prinses was enige jaren geleden

Johannes Augustinus Dezentjé, de grote landheer van Ampel.

overleden) en wel met Henriëtte van den Bergen. Doch ook dit geluk duurde niet lang: reeds na een paar jaren stierf ook zij.
Inmiddels was het aanzien van de oorlog aan het veranderen: er kwamen meer troepen uit Nederland en waar het maar mogelijk was werden er detachementen uit de zo geheten buitenbezittingen naar Java teruggetrokken.
Bovendien was het bentengstelsel ingevoerd (benteng=versterking) dat beoogde contrôle te houden op op de opstandelingen veroverd gebied.
De oorlog verplaatste zich meer naar het westen, zodat Ampel niet langer in bedreigd gebied lag. De troepen van Dezentjé werden niet langer gebruikt voor het achtervolgen van oproerige elementen, maar werden ingezet voor het opwerpen van bentengs.
Hoewel in militaire functie, was Tinus géén militair; hij kon dus niet in aanmerking komen voor de Militaire Willemsorde. In plaats daarvan werd hij begiftigd met de Orde van de Nederlandse Leeuw.
Het 'waarom' is ons niet duidelijk geworden, maar eerst enige jaren ná het beëindigen van de Java-oorlog in 1830, liet Dezentjé de

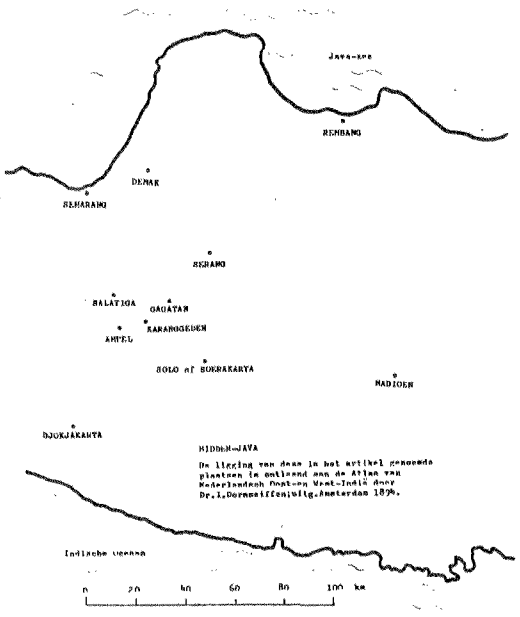

bamboe omheining van zijn 'fort' vervangen door een stenen vierkante wal, met op de hoeken heuse bastions, waarop van het Indische Leger geleend geschut stond opgesteld.
Boven de ingang tot de sterkte stond het jaartal 1834. Een belegering heeft dit fort niet gekend.
Tinus heeft niet lang de functie van fortcommandant kunnen uitoefenen: reeds op 7 november 1839, slechts 42 jaren oud, kwam deze merkwaardige figuur te overlijden.

Bronnen:

1. Dr. H.J. de Graaf in Tong-Tong van november 1967.
2. Overdruk van de Nieuwe Soerabaja Courant van 18 juli 1939 in Orgaan van de Nederl. Indische Officiersvereniging van 1939.
3. Documentatie/collectie Lanker.

IJ. van WIJNGAARDEN

Het Ereteken voor Verdienste

De toenmalig Minister van Defensie dr. W.F. van Eekelen heeft op 16 april 1987 een nieuwe onderscheiding ingesteld, namelijk het 'Ereteken voor Verdienste'. Deze onderscheiding zal door de Minister van Defensie worden toegekend voor uitzonderlijke verdiensten jegens de Krijgsmacht die incidenteel van aard zijn, voor gevallen van individuele moed in levensbedreigende omstandigheden voor moedig optreden in conflictsituaties in *vredestijd* en voor bijzondere verdiensten van Nederlandse en buitenlandse civiele en militaire autoriteiten. Het Ereteken wordt verleend in goud of in zilver.

Het Ereteken is met name bedoeld voor die situaties die niet met één van de beschikbare burgerlijke en/of militaire onderscheidingen gehonoreerd kunnen worden (burger: Nederlandse Leeuw en Oranje Nassau, diverse graden; militair: Militaire Willemsorde, Nederlandse Leeuw, Oranje Nassau, Bronzen Leeuw, Bronzen Kruis, Kruis van Verdienste, Vliegerkruis).
Het Ereteken kan zowel aan Nederlanders als aan vreemdelingen toegekend worden, alsmede posthuum.

Tot dusver (april 1989) zijn er 7 gouden Eretekenen aan vreemdelingen en zijn er 1 gouden en 2 zilveren Eretekenen aan Nederlanders verleend.
Indien het Ereteken in goud wordt verleend zal op de baton een verguld metalen palmtak gedragen worden.
Het Ereteken in goud en zilver wordt in de volgorde van Nederlandse Orden vóór het

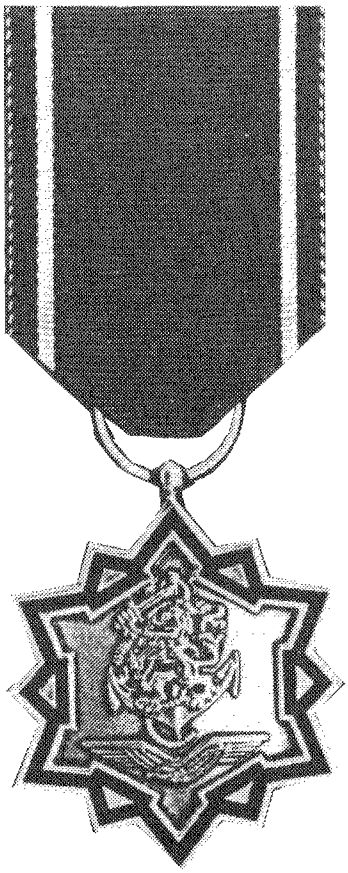

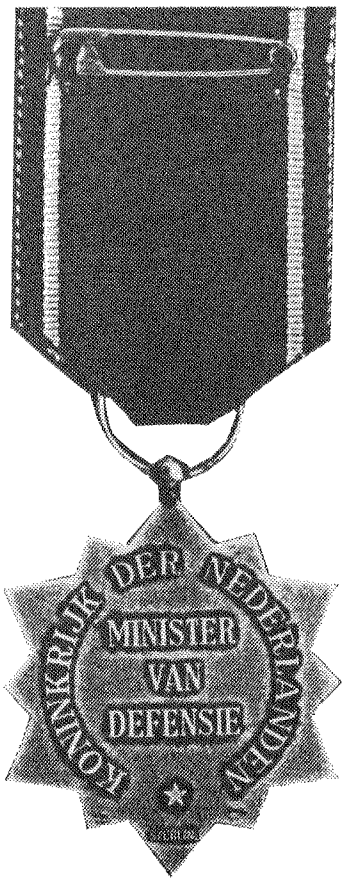

oorlogsherinneringskruis, gedragen.
Voor het ontwerp tekende de bekende beeldhouwer-medailleur W. Vis. Hij gebruikte een voor medailles in ons land nog niet eerder toegepaste vorm namelijk het bastion.
Deze vorm vindt zijn oorsprong in de 17e-eeuwse Nederlandse vestingbouw.
Het versiersel bestaat uit de Nederlandse leeuw, gaande over een onklaar anker, beneden vergezeld van een vliegende adelaar, de kop naar rechts, alles in reliëf binnen een omlijsting bestaande uit een smalle rand in de vorm van zes bastions, een blauw geëmailleerde omlijsting waarin zes ravelijnen en een smalle rand met zes grote en zes kleine punten; aan de achterzijde eveneens in reliëf de woorden 'Minister van Defensie' en 'Koninkrijk der Nederlanden' alsmede het 'sterling' en het Nederlandse zilvermerk. De middellijn van het versiersel bedraagt 45 mm.
Het versiersel is door middel van een ring verbonden aan een blauw moiré lint van 37 mm. breed met aan de boorden een rode baan van 3 mm., gevolgd door een witte baan van 2 mm (Het lint vertoont een sterke overeenkomst met dat van het Amerikaanse 'Distinguished Service Cross').
Bij het Ereteken behoort een op naam gestelde oorkonde en er kan een verkleind model van het Ereteken worden gedragen.
Het Ereteken is tot op heden slechts 8 keer in goud en 2 keer in zilver toegekend.
Eén van de gedecordeerden is de luitenant E.B. van Herp (Koninklijke Luchtmacht). Hij ontving het Ereteken in zilver wegens zijn moedig optreden bij een ongeval tijdens

een handgranaatoefening. Ten gevolge van een incorrecte worp belandde de handgranaat achter de werper. Luitenant Van Herp pakte het projectiel met gevaar voor eigen leven op en wierp het in de lucht waarna het explodeerde. Hoewel twee militairen licht gewond raakten hadden de gevolgen desastreus kunnen zijn.

Dit artikel is mede tot stand gekomen dankzij de welwillende medewerking van het 'Buro Onderscheidingen' van het Ministerie van Defensie te 's-Gravenhage.

A. MEIJERS

NIEUW EMBLEEM

Op 14 mei 1987 heeft de Bevelhebber der Landstrijdkrachten een nieuw functieonderscheidingsteken ingevoerd voor de *Militaire Controleurs Gevaarlijke Stoffen* (brief nr. 74.961/A).

Het onderscheidingsteken bestaat uit een vlammende granaat in rood op een gele ondergrond omgeven door een schildvormige lijn eveneens in rood. Granaat en binnenzijde omlijning zijn licht met zwart garen afgestikt.
Het embleem wordt gedragen op de linkermouw van het dagelijks tenue, 2 cm boven de punt van de manchet.

De controleurs, thans tien in getal, zijn ondergebracht in het kleinste korps dat de krijgsmacht kent, het zgn. Korps Militaire Controleurs Gevaarlijke Stoffen (KMCGS). Het korps resorteert onder de Directie Materieel Koninklijke Landmacht doch wordt ingezet ten behoeve van alle krijgsmachtdelen.
In zijn huidige vorm bestaat het sinds 1983. Voor die tijd waren een vijftal militairen belast met de controle op de toepassing van het Reglement Ontploffingsgevaarlijke Stoffen Krijgsmacht.
Het werkgebied beperkt zich niet tot Nederland. Ook Nederlandse militaire transporten in de Bondsrepubliek vallen onder de verantwoordelijkheid van het korps, alsmede buitenlandse militaire transporten in Nederland die zich aan onze regels moeten houden.
De taak van het korps is controle op de uitvoering van de regels bij het laden, lossen en transport van giftige, brandbare en/of snel ontplofbare stoffen. De controleurs zijn net als hun collega's in de burgermaatschappij beëdigd als bijzonder opsporingsambtenaar en hebben in de zin van de Wet Gevaarlijke Stoffen zeer grote bevoegdheden.

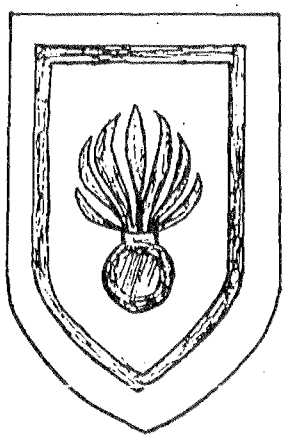

Bron: Legerkoerier, dec 1987

Toelichting afd. corr.

Met de invoering van dit embleem is het *functie*onderscheidingsteken met vlammende granaat in ere hersteld. Reeds bij Koninklijk Besluit van 9 februari 1864 nr. 88 werd

voor onderofficieren-vuurwerker bij de artillerie en genie een mouwembleem ingevoerd bestaande uit een granaat met gespreide vlam. Het embleem, geborduurd van gouddraad, eveneens gedragen op de linkermouw, verviel in 1927. Bij het KNIL werd het echter tot 1942 gedragen. In 1925 werd de vlammende granaat tevens ingevoerd voor buitengewoon geoefende handgranaatwerpers.

Noot van de redaktie:

Vanwege een misverstand binnen de redaktie heeft plaatsing van deze bijdrage enige vertraging opgelopen.

De redaktie

Drs. M.J. LOHNSTEIN

VECHTWAGENS IN SURINAME

In het boek 'Vier eeuwen Nederlandse Cavalerie' van J.A.C. Bartels noemt de wapenoudste van de Cavalerie, R.P. Hoondert, het boek een standaardwerk, waarin de geschiedenis van de Nederlandse cavalerie 'in zijn geheel' is vastgelegd. (1) Het boekwerk beperkt zich evenwel tot de cavalerie van het leger hier te lande. De wederwaardigheden van de cavalerie van het KNIL ontbreken. Dit gemis wordt echter goedgemaakt door het boek 'KNIL - Cavalerie 1814 - 1950' van C.A. Heshusius. Bij Bartels blijft in het hoofdstuk 'Huzaren overzee' echter ook een KL-eenheid ongenoemd: het peloton vechtwagens dat in Suriname dienst heeft gedaan. Dit peloton was aanvankelijk een onderdeel van het KNIL in Suriname, maar ging bij de opheffing van het KNIL in 1950 over naar de Koninklijke Landmacht.

HALVERWEGE BLIJVEN STEKEN

De troepenmacht in Suriname bestond in 1940 uit een versterkte infanteriecompagnie van het KNIL. Na de Duitse aanval op Nederland werd in Suriname de schutterij gemobiliseerd. De invoering van de algemene dienstplicht (in Suriname schutterplicht genoemd) in 1941 en de uitzending vanuit Groot-Brittannië in september en november 1941 van twee detachementen van respectievelijk 175 en 75 man van de Koninklijke Nederlandse Brigade 'Prinses Irene' maakte het mogelijk om in Suriname een gemotoriseerde gemengde brigade, een detachement territoriale troepen, een afdeling artillerie en een korps Stad- en Landwachten te formeren. (2)

Bij de brigade zou een bataljon vechtwagens, bestaande uit een staf en drie compagnieën, worden ingedeeld. De Eerste Luitenant der Mariniers H.P. Arends, aangewezen als commandant, werd met enkele toekomstige kaderleden voor het volgen van een cursus naar de Verenigde Staten gestuurd. Omstreeks mei 1942 werd met de formering van het bataljon een begin gemaakt. Mariniers van het ruim 80 man sterke Detachement Mariniers in Suriname, schutters en leden van de Koninklijke Nederiandse Brigade 'Prinses Irene' vormden het personeel. Aanvankelijk bestond het materiaal uit lichte 7.5 ton Marmon Herrington tanks. Deze werden later aangevuld met lichte 13 ton en middelzware 22 ton Marmon Herrington tanks. In totaal werden 28 7.5 ton, 26 13 ton en 20 22 ton tanks met bijbehorend materieel, zoals vrachtwagens en jeeps geleverd. Deze tanks hadden oorspronkelijk Nederlands-Indië als bestemming, doch de snelle Japanse opmars in 1941 en 1942 heeft deze

plannen ruw verstoord. (3)
De 7.5-tonners hadden een tweekoppige bemanning en waren bewapend met twee .30 Browning mitrailleurs, waarvan één in een links of rechts geplaatste koepel. De koepel kon 240 graden draaien. De 13-tonners kregen een bemanning van drie man en waren bewapend met één Bofor 37 mm snelvuurkanon en drie .30 Browning mitrailleurs. Het kanon en één mitrailleur waren geplaatst in de koepel. De 22-tonners waren bemand met vier man en bewapend met twee Bofor 37 mm snelvuurkanonnen en acht (?) .30 Browning mitrailleurs. In de koepel waren de twee kanonnen en zeker één mitrailleur geplaatst. De boeg was van enige mitrailleurs voorzien. Twee mitrailleurs waren tegen luchtdoelen achterop de koepel gemonteerd. (4)
Ondanks personeelsgebrek en, aanvankelijk, een tekort aan accommodatie was in het midden van 1943 een half-bataljon geformeerd. Doordat de ingedeelde mariniers, ten behoeve van de op te richten Mariniersbrigade, in september 1943 naar de Verenigde Staten vertrokken, kwam van de verdere uitbouw van het bataljon niets terecht. (5) Het is dan ook zeer de vraag of alle 74 tanks in gebruik zijn genomen.

VAN HALFWAS TOT OUDROEST

Volgens H.J. Kruls werd na de capitulatie van Japan de troepenmacht in Suriname sterk ingekrompen. Al in de loop van 1943 was echter het grootste deel van het detachement van de Koninklijke Nederlandse Brigade 'Prinses Irene' naar Groot-Brittannië teruggekeerd, terwijl in 1944 enkele grote detachementen vrijwilligers naar Australië vertrokken. Hierdoor nam de troepensterkte al in 1944 af. In 1946 werden de schutterplichtigen naar huis gezonden en de schutterij-verordening werd buiten werking gesteld, zodat er geen schutterplichtigen meer werden opgeroepen. De Landmacht Suriname bestond nog maar uit twee infanteriecompagnieën en een subsistentencompagnie, waarin de overige diensten waren ondergebracht. (6)
De inkrimping betekende ook het einde van de vechtwagens. De eenheid werd opgeheven en de vechtwagens werden zonder enige vorm van onderhoud in een loods geparkeerd. Eind 1946 werden enkele tanks alsnog naar Nederlands-Indië verscheept.
Van een operationele inzet aldaar was echter, zover bekend, geen sprake. (7). In 1947 werd de afdeling vechtwagens heropgericht en met de verbindingsdienst samengevoegd tot het Detachement Vechtwagens en Verbindingsdienst. Met veel moeite werd een kleine inzetbare afdeling cavalerie geformeerd. (8)
Na 1951 werden de tanks kennelijk als peloton vechtwagens bij de ondersteuningscompagnie ondergebracht. Van de 74 tanks uit 1942 waren in 1954 nog hooguit tien inzetbaar. Bij enkele exemplaren was de koepel vastgeroest, terwijl ook de bewapening niet meer compleet was. Door het kaalplukken van andere tanks kon dit schamele restant met moeite rijdende worden gehouden. Eén tank deed als bergingstank dienst. (9)
Naast de ondersteuningscompagnie, staf-compagnie en enige diensten telde de Landmacht Suriname vanaf 1953 drie infanteriecompagnieën. De infanteriecompagnieen, Surinamecompagnieën genoemd, werden in Nederland uit dienstplichtigen samengesteld. Geregeld oefende het peloton vechtwagens met de infanterie op de O.P.-Savanne. Daarbij werden de verschillende vormen van samenwerking tussen infanterie en tanks geoefend. Ook fungeerden de tanks als oefenvijand. Hierbij werd ook met scherp geschoten. Tijdens zo'n oefening werd de adjudant-onderofficier van de vechtwagens Van Bijsteren dodelijk in zijn hoofd getroffen. (10)
Uiteindelijk bleek het niet meer mogelijk de tanks inzetbaar te houden. Begin 1957 werd het peloton vechtwagens opgeheven. (11)

UNIFORMERING

In 1943 ging het personeel van de vechtwagens gekleed in een groene katoenen overall. In de vechtwagen was daarbij een Amerikaanse tankhelm voorgeschreven.
Verder werd een groene katoenen vechtwagenmuts (baret) gedragen met aan de rechtervoorzijde een driehoek met oranje

treskoord afgewerkt. In deze driehoek werd in messing een verkleind model van de vechtwagen bevestigd. (12) Na de heroprichting in 1947 was het personeel van de vechtwagens herkenbaar aan een zwarte baret met daarop ter linkerzijde het embleem van de pantsertroepen van het KNIL: een vechtwagen in een krans van twee gekruiste lauwertakken. Dit embleem was in Suriname in eigen beheer aangemaakt van messing. (13)
Daarnaast werd ook wel de Sint Joris met de draak gedragen.

Noten:

1. Bartels, Nederlandse Cavalerie, dl 1, 7.
2. Kruls, Nederland Paraat?, 142-143 en 279-280 en
   Karbaat, De militaire geschiedenis, 381-382.
3. Dorren, Het Nederlandsche Korps Mariniers, 409-411 en Heshusius, KNIL-Cavalerie, 41 en het foto-onderschrift naast 44.
   De bataljonsorganisatie hob ik gebaseerd op die van voor Nederlands-Indië geplande bataljons vechtwagens.
   Zie Heshusius, KNIL - Cavalerie, 37.
   In de literatuur worden afwijkende gewichten genoemd, omdat Dorren echter putte uit het verslag van de eerste commandant houd ik zijn gegevens aan.
4. Dorren, Het Nederlandsche Korps Mariniers, 409-411;
   Heshusius, KNIL - Cavalarie, 41-42 en bijschrift bij foto rechts van 44 en 90 en gesprek met de laatste commandant, 2 augustus 1984.
   Volgens Heshusius zaten de twee mitrailleurs van de tank van ruim 7 ton beide in de toren. Dit wordt niet bevestigd door een in mijn bezit zijnde foto. Heshusius heeft het ook over Colt mitrailleurs.
5. Dorren, Het Nederlandsche Korps Mariniers, 409-411.
6. Kruls, Nederland Paraat?, 282.
7. Heshusius, KNIL - Cavalerie, onderschrift bij de foto naast pagina 90.
8. Hovenkamp, 'Het Det. Vechtw. en Verb. Dienst', 9.
9. Gesprek met de laatste commandant, 2 augustus 1984. Volgens een ooggetuige lagen er in 1952 40 tanks op de schroothoop en waren er acht inzetbaar. Vier jaren later waren er van deze acht nog maar twee over: gesprek met H.B., 31 oktober 1988.
10. Gesprek met H.B., 31 oktober 1980.
11. Gesprek met de laatste commandant, 2 augustus 1984.
12. Beknopte uitgave van het kleedingvoorschrift, uitgave 1943, Paramaribo, augustus 1943.
13. Gegevens verstrekt door E.G., 1 maart 1989.

Literatuur:

Bartels, J.A.C., Vier eeuwen Nederlandse Cavalerie, 2 dln, De Bataafsche Leeuw, Amsterdam 1987.
Beknopte uitgave van het kleedingvoorschrift, uitgave 1943, Paramaribo, augustus 1943.
Dorren, C.J.O., De Geschiedenis van hat Nederlandsche Korps Mariniers van 1665-1945, Zuid-Hollandsche Uitgeversmaatachappij, Den Haag 1948.
Heshusius, C.A., KNIL - Cavalerie 1814-1950. Geschiedenis van de Cavalerie en Pantsertroepen van het Koninklijk Nederlands-Indische Leger, in samenwerking met de Sectie Krijgsgeschiedenis K.L., z.p., z.j.
Hovenkamp, J., 'Eén keer het Det. Vechtw. en Verb. Dienst voor het volle daglicht', Contact. Maandblad voor en door de troepen in Suriname, 5 (1951) no. 53, 8-10.
Karbaat, J., 'De militaire geschiedenis', De Militaire Spectator. 129 (1960) no. 10, 377-385.
Kruls, H.J., Nederland Paraat? Onze Koninklijke Landmacht, Nederlandsche Keurboekerij, Amsterdam 1948.
Zwitzer, H.L. en C.A. Heshusius, Het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger 1830-1950. Een terugblik. Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage 1977.

OPROEP

In 1941 is bij De Residentiebode NV te 's-Gravenhage uitgegeven: De Kruistocht van Generaal Taillehaeck door Willem W. Waterman (W.H.M. van den Hout).
Op dit boek is een vervolg uitgekomen.
Wie kent de titel van dit boek, of nog liever: Wie weet het adres waar nog een exemplaar is te verkrijgen?
Gaarne bericht aan A.F. Lancker, correspondent afdeling 8.

Drs. J.R. VERBEEK

Grepen uit de ontstaansgeschiedenis van de verdedigingswerken van Kornwerderzand

Het voeren van militaire operaties, ongeacht of deze verdedigend of aanvallend van aard zijn, werd en wordt in Nederland bepaald door de randvoorwaarden van de militaire geografie. Hierbij moet men denken aan de bodemgesteldheid, de aanwezigheid van de vele waterlopen, rivieren en meren, de afwezigheid van bergen, grote hoogteverschillen en dergelijke.
In de loop der eeuwen is met de aanleg van duurzame versterkingen hierop zo goed mogelijk ingespeeld en de aan Nederland zo eigen militair-geografische kenmerken uitgebuit en tot bondgenoot gemaakt. Een markant voorbeeld hiervan vormt het gebruik van natte grachtenstelsels en innundaties. Dit heeft van oudsher een duidelijk stempel gedrukt op de Nederlandse krijgsgeschiedenis.

Tot de tweede helft van de 19e eeuw was het technisch niet of nauwelijks mogelijk de aanwezige militair-geografische randvoorwaarden drastisch te veranderen. De 17e eeuwse droogmakerijen, als de Schermer, Beemster en Wormer, hadden, zo min als de veenontginningen, doorslaggevende invloed op de landsverdediging als geheel.
Toen in Nederland in de tweede helft van de 19e eeuw de industrialisatie op gang kwam en het inwoneraantal groeide, ontstond de behoefte aan meer landbouwgrond. Deze kon verkregen worden door inpoldering van daarvoor in aanmerking komende gebieden, na afdamming van de Zuiderzee, de Lauwerszee en de Waddenzee. Reeds in 1849 werd door de ingenieur van de Rijkswaterstaat Van Diggelen een plan tot landaanwinning in de Zuiderzee opgesteld. Door de landbouwcrisis van de 1880-er jaren kwam de behoefte aan een dergelijk grootschalige uitbreiding van het landbouwareaal te vervallen, terwijl voorts financiële en technische problemen de realisatie van de plannen in de weg stonden. Het denkbeeld werd echter geenszins verlaten: in 1886 werd op initiatief van het kamerlid Buma de Zuiderzeevereniging opgericht. Deze vereniging stelde zich tot doel een volledig onderzoek te doen instellen naar de haalbaarheid van het droogmakingsproject. Het technische gedeelte van dit onderzoek werd opgedragen aan ingenieur Lely.
Het onderzoek leidde tot een ontwerp van een afsluiting van de Zuiderzee, die liep van de Noordhollandse kust naar Wieringen en vandaar naar de Friese kust bij Piaam. Binnen deze afsluiting zouden vier polders aangelegd worden en wel zodanig dat:
- een voldoende wateroppervlakte overbleef voor de uitmonding van de IJssel;
- de diepe geulen buiten de bedijking bleven;
- zoveel mogelijk voor de landbouw nuttige kleigrond werd ingepolderd.

Het normale peil van het overblijvende IJsselmeer werd vastgesteld op 0,40 meter beneden NAP, zodat in natte perioden een behoorlyke afwatering van de omringende gebieden verzekerd was, terwijl in droge zomers uit het meer zoet water zou kunnen worden ingelaten. De kostenraming van het totale werk bedroeg 190 miljoen gulden, waarvan 42 miljoen voor de afsluitdijk. In 1892 werd een Staatscommissie benoemd om het Plan Lely nader te onderzoeken. De commissie was van mening dat het landsbelang eiste dat het werk uitgevoerd werd. Tweemaal, respectievelijk in 1901 en in 1907, werd het wetsvoorstel voor de afslui-

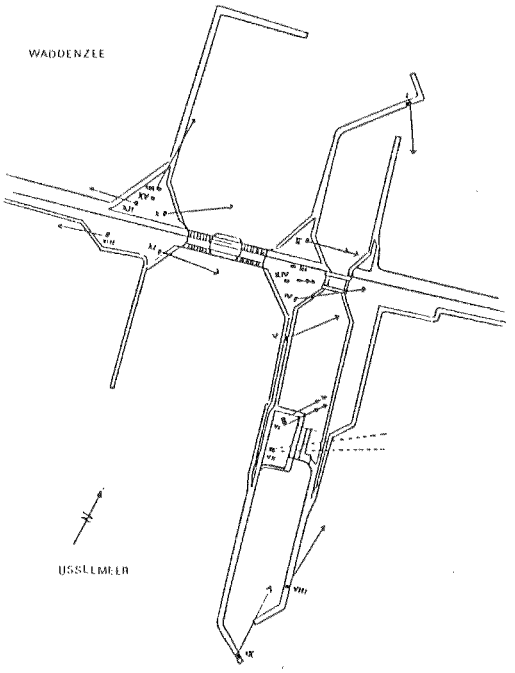

KORNWERDERZAND 1940

ting van de Zuiderzee aan de kamer aangeboden en door de Regering weer ingetrokken. In 1916 diende ingenieur Lely, thans Minister van Waterstaat het ontwerp opnieuw in en op 14 juni 1918 werd de wet tenslotte aangenomen. Door de oorlogstoestand en de nasleep daarvan kon eerst in 1920 met de uitvoering worden begonnen. Gezien de precaire toestand van de landsfinanciën was in de jaren 1922-1925 een beperkt werkplan noodzakelijk, waarbij de inpoldering van de Wieringermeer gerealiseerd werd. Daarna werd het mogelijk de aanlegwerkzaamheden van de afsluitdijk te versnellen en was in 1931 het grootste gedeelte met de bijbehorende scheepvaart- en afwateringswerken voltooid. In de loop van 1932 kwam de dijk tenslotte gereed.
De aanleg van de afsluitdijk was op velerlei wijze van invloed op de vigerende militair-geografische randvoorwaarden en daarmee op de militaire operatiemogelijkheden in practisch geheel Nederland.

- door de afsluitdijk werd een vaste verbindingsweg gevormd tussen Noord Holland en Friesland. Over de dijk liep een autosnelweg, terwijl voorts een spoorweg geprojecteerd was. Enerzijds bood deze verbinding aan vijandelijke troepen de gelegenheid vanuit Friesland de Stelling van Den Helder met de marinebasis te benaderen; anderzijds ontstond nu de mogelijkheid eigen troepen uit de Noordelijke provincies over de dijk terug te trekken, met medeneming van alle waardevolle goederen enz. Tot slot konden via de spoorweg snel grote hoeveelheden troepen en materieel worden aangevoerd om een offensieve operatie uit te voeren in de rug van een voor de Nieuwe Hollandse Waterlinie vastgelopen vijand of desnoods een snelle opmars in Noord Duitsland uit te voeren. Aangezien echter ons eigen leger nauwelijks sterk genoeg was om duurzaam stand te houden in de Waterlinie, zou een dergelijke operatie uitgevoerd moeten worden door te hulp gezonden troepen van de Westelijke Geallieerden, die voor dit doel in Noord Holland konden worden gedebarkeerd.
- door de aanleg werden de getijdebewegingen tussen de Waddenzee en de Zuiderzee verbroken, hetgeen een aanslibbing aan de noordzijde van de dijk veroorzaakte. Hierdoor wijzigde de toestand van de Noordoostelijke toegangen te water tot de Stelling van Den Helder zich door de vorming van nieuwe diepe geulen. Deze nieuwe geulen boden grote schepen en vooral de weinig diepgang hebbende monitors gelegenheid de Stelling van Den Helder dicht te naderen voor het uitvoeren van beschietingen. De afsluitdijk zèlf was, met uitzondering van de Doove Balg, niet voor dergelijke schepen te benaderen.
- als gevolg van de afsluiting verloor de Zuiderzee haar verbinding met de open zee, waardoor maritieme operaties, gericht tegen Amsterdam of de flankaanleuning van de Nieuwe Hollandse Waterlinie niet meer mogelijk waren. Het fort Pampus, dat specifiek tegen deze dreiging bedoeld was, verloor hiermee zijn functie. Vanwege het grote economische belang van de burgerscheepvaart en de vissers was aanvankelijk een kanaal van Piaam naar Harlingen in de plannen opgenomen,

doch werden er uiteindelijk slechts twee schutsluizen in de afsluitdijk aangebracht.
- door de inpoldering ontstond een mogelijk operatiegebied ten Noorden en Noordoosten van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. De gebruiksmogelijkheden varieerden van omtrekkende beweging, tot het opstellen van zware langeafstandsartillerie, de aanleg van vliegvelden etc.
- de afsluiting van de Zuiderzee had uiteraard de nodige consequenties voor de zoetwaterhuishouding van geheel Nederland en had grote invloed op de innundaties van het Oostfront van de Vesting Holland. De waterstand van het IJsselmeer werd geregeld door twee uitwateringssluizen in de Afsluitdijk, respectievelijk bij Den Oever en Kornwerderzand. Vanuit militair standpunt bezien was de concentratie van deze sluizen bij Wieringen gunstiger geweest, doch het voorkomen van perioden van onbruikbaarheid, als gevolg van door de wind opgestuwd water, maakte een tweede sluis, meer oostelijk, noodzakelijk. Naast de inlaat van water moest er ook overtollig water op het IJsselmeer kunnen worden afgevoerd, in geval van overvoering van de innundaties ten Noorden van de Lek. Het is vooral deze afvoer die van belang was en waarvoor het bezit van de sluizen onontbeerlijk was.
- door de afsluiting van de Zuiderzee en de toevoer van zoet water van de IJssel en de Eem, ontstond een reservoir van zoet water, dat van grote betekenis werd voor de drinkwatervoorziening van het Westen van het land. Deze afhankelijkheid van een groot deel van de bevolking van het IJsselmeerwater bracht grote strategische problemen met zich mee. Het opzettelijk opvoeren van het peil van het IJsselmeer met slechts 4 centimeter, door de inlaat gedurende één getij van zout Waddenzeewater, zou reeds voor jaren schade toebrengen aan de drinkwatervoorziening. Tot de directe inlaat van Waddenzeewater ten behoeve van het stellen van innundaties kon eigelijk pas in allerhoogste nood worden overgegaan. Men besloot derhalve in principe zoveel mogelijk Noordzeewater via IJmuiden, het Noordzeekanaal, het Rijnkanaal en de Lek te betrekken.
- het IJsselmeer bleef in tact als bevaarbare waterverbinding tussen Friesland en Holland, zodat het zowel eigen als vijandelijke troepen mogelijk was met schepen over te steken.

Bovenstaande effecten waren verschillend in draagwijdte, al naar gelang de oorlogssituatie.

Met de zojuist opgesomde consequenties voor de landsverdediging in gedachten, zal het niet bevreemden, dat van militaire zijde reeds vroeg werd ingespeeld op de plannen met betrekking tot de inpoldering van de Zuiderzee. De Staatscommissie van 1892 wijdde danook een belangrijk deel van haar rapport aan de militaire voor- en nadelen van de aanleg van de afsluitdijk, terwijl voorts individuele officieren, als luitenant-kolonel Meerens hun gedachten over de treffen verdedigingsmaatregelen uitwerkten en publiceerden.

In de op 14 juni 1918 aangenomen wet inzake de afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee was bepaald dat vóór 5 juli 1920 bij de Staten Generaal een wetsontwerp betreffende de nodige militaire voorzieningen moest worden ingediend. Hiermee was de wettelijk geregelde compensatie van de nadelen voor de landsdefensie verzekerd, behoudens nadere goedkeuring en eventuele amendering door de Raad van State en de Volksvertegenwoordiging. Voor de uitwerking van een en ander werd op 9 september 1918 de Zuiderzeecommissie voor Defensiebelangen ingesteld. Gezien de complexiteit, omvang en reikwijdte van de problematiek werd voor deze commissie het model van een intra- en interdepartementaal samengestelde projectorganisatie gehanteerd. De leden waren afkomstig van de verschillende staf- en beleidsorganen van de Departementen van Oorlog, Marine en Waterstaat. Onder de Commissie waren vijf subcommissies werkzaam, die elk een deelaspect behandelden, zoals bijvoorbeeld de toegangen te water tot de Stelling van Den Helder etc. In eerste instantie greep de Zuiderzeecommissie terug op de bevindingen van de Staats-

commissie van 1892. Van meet af aan gold nu echter als uitgangspunt, dat het acces van de dijk niet door één enkel fort zou worden verdedigd. De ervaring van de Eerste Wereldoorlog speelde hierbij een doorslaggevende rol. Er werd overwogen een opvangstelling te maken, die tevens kon fungeren als offensief bruggehoofd, gelegen voor het aanlandingspunt van de dijk op de Friese kust. Het aan te leggen kanaal van Harlingen naar Piaam zou dan fungeren als natte hindernis, waarachter de stelling in duurzame werken zou worden uitgevoerd. Door de omvang werd deze stelling bij nader inzien echter te duur, en mede in verband met de mogelijke inpoldering ten Zuiden van de Afsluitdijk, werd gekozen voor een verdediging op het accès zelf en wel vóór de sluizen van Kornwerderzand en met een kleine opvangstelling bij Piaam. We vinden deze ideeën terug in de stelling van Kornwerderzand en de Wonsstelling.
Op 3 maart 1920 diende de Zuiderzeecommissie voor Defensiebelangen haar verslag in bij de Minister van Oorlog. Met de grootste spoed werd nu door de Ve Afdeling van het Departement het vereiste wetsontwerp opgesteld. Dit wetsontwerp werd vervolgens door de Minister van Oorlog voorgelegd voor advies aan de Raad van Defensie. Uiteindelijk adviseerde de Raad eind juni 1920 een zo ruim mogelijk wetsontwerp in te dienen en in de Memorie van Toelichting nader in te gaan op het belang van de sluizen voor de innundaties, in verband met de gerezen twijfel of deze wel door duurzame verdedigingswerken beschermd zouden moeten worden. De vertragingen met betrekking tot de behandeling van het wetsontwerp zetten zich voort gedurende de behandeling door de Raad van State, de Tweede en Eerste kamer, zodat de wet pas 29 juni 1925 van kracht werd.
De wet gelastte de aanleg van duurzame versterkingen op of nabij de Afsluitdijk om nadering daarlangs te kunnen beletten en om de daarin gelegen sluizencomplexen te kunnen beschermen, voorts maatregelen met betrekking tot de innundaties. De kosten van de defensie kwamen ten laste van het Zuiderzeefonds, uitgezonderd de werken, waarvan de kosten reeds op andere wijze gedekt werden. Hierdoor werd de bouw van verdedigingswerken op kosten van de Waterstaat praktisch beperkt tot Kornwerderzand en Den Oever.
Met het bereiken van deze wettelijke basis veranderde de Zuiderzeecommissie voor Defensiebelangen van karakter en kregen beschouwingen over de tactische en technische uitvoering van de werken de nodige aandacht. Het is uiteraard in dit korte bestek onmogelijk de ideevorming omtrent de inrichting van de stelling en de bijbehorende kazematontwerpen geheel op de voet te volgen. Enkele punten zijn echter het beschouwen waard. Als uitgangspunt golden de minimum defensie-eisen, hetgeen overigens niet automatisch de besteding van het minste geld inhield! De Waterstaat voerde een actieve bewaking van dit minimum, bij voorbeeld ten aanzien van de omvang en vorm van de aan de dijk aangebouwde plateaus. Zowel Defensie als Waterstaat hielden zich nauwkeurig aan het gentlemen's agreement. De kazematontwerpen sloten aan bij de gehanteerde principes van het V.I.S., echter met tal van aanpassingen en wijzigingen, vanwege de locatie etc. De definitieve uitvoering week echter meer af, ondermeer door de toepassing van een ruimere opzet en afgeronde hoeken, waarin wel de invloed van de Maginotlinie wordt gezien. Een merkwaardigheid is het ontbreken van een vèrdragende artilleriebewapening. In de nimmer tot uitvoering gekomen plannen was er sprake van de toepassing van de inbouw van 6 cm hefkoepels en 8 cm mortieren, terwijl kanonnen van 7 cm lang 40 achter pantseropstelling voor de bestrijding van schepen zouden dienen. Een verklaring hiervoor ligt enerzijds in de afspraak met de Koninklijke Marine, die landingen zou verhinderen en eventueel vuursteun zou verlenen. Anderzijds kwam door het niet aanleggen van de spoorbaan op de dijk het plan om een batterij spoorweggeschut van 15 cm te gebruiken te vervallen. De toepassing van moderne hefkoepels en gekazematteerd geschut, zoals dat van de Maginotlinie, is nimmer ter sprake geweest. Waren de verdedigingswerken bij Kornwer-

derzand niet voorzien van zware artillerie, zij waren vanaf het prille begin wèl voorzien van speciale schuilplaatsen ten behoeve van licht luchtdoelgeschut. Hoewel er in mei 1940 geen organiek luchtdoelgeschut bij Kornwerderzand was ingedeeld, boden de schuilplaatsen een veilig onderkomen voor de inderhaast aangevoerde batterij van 2 cm tl van de Vrijwillige Luchtafweerdienst Leeuwarden.

Literatuur:

- J.R. Verbeek: De positie Kornwerderzand 1940-1985 van militair verdedigingswerk tot museum. In: Armamentaria no.20, blz 12 t/m 22.
- J.R. Verbeek: Kustversterkingen 1900-1940. De planning, constructie en bewapening van Nederlandse kustforten en batterijen. Haarlem 1989 (ISBN 90.6097.231.7), Hoofdstuk XIV: Zuiderzeewerken.

Drs. J. NUIS

Hr.Ms. Johan Maurits van Nassau en Kornwerderzand, 13-14 mei 1940

Tijdens de excursie van onze vereniging naar Kornwerderzand op 28 september 1989 komen de heldhaftige verrichtingen van de Nederlandse verdedigers van Kornwerderzand uitgebreid aan de orde. Een onderdeel van de gevechten was de beschieting door Hr.Ms. Johan Maurits van Nassau van de Duitse artilleriestellingen aan de Friese kust. In dit artikel wordt daarop nader ingegaan.

Op 12 mei 1940 aan het eind van de middag ontving de Johan Maurits opdracht om met spoed naar Den Helder te varen. Het schip lag in Hoek van Holland aan de kant voor enkele reparaties, o.a. aan de schroef. Regelmatig meerden daar ook andere Nederlandse en Engelse marineschepen. Rond het vertrek naar Den Helder, even voor zonsondergang, werd Hoek van Holland gebombardeerd, vermoedelijk bedoeld voor de daar liggende schepen. Hoewel enkele bommen dichtbij ontploften, werd veilig de haven verlaten.

Op 13 mei het Schulpengat binnen varend, werd het schip wederom aangevallen en ontplofte een bom op 5 m afstand. Op de rede van Den Helder gekomen, kreeg de Johan Maurits van Nassau de opdracht om zo ver mogelijk de Texelstroom in te varen om te verkennen hoe vanuit een positie in de Waddenzee met de drie 15 cm kanons Duitse artillerie aan de Friese kust bij de Afsluitdijk zou kunnen worden beschoten. In overleg met de voortreffelijk functionerende commandant Stelling Kornwerderzand, kapitein C.F.J. Boers, had de marinecommandant van de Stelling van Den Helder, schout-bij-nacht H. Jolles namelijk besloten actie te ondernemen tegen de Duitse artilleriebeschietingen op Kornwerderzand. De operatie was uitermate riskant. Om binnen schootsafstand van maximaal 18,5 km van de Friese kust te komen moest het schip aan de ingang van de Doove Balg gaan liggen. Om zuiver te kunnen blijven schieten, moest men zelfs voor anker gaan, terwijl er geen speciale bescherming zou zijn tegen de vele Duitse vliegtuigen. Ook het manoeuveren met het schip van 78,6 m lengte en 3,7 m diepgang in de ondiepe Waddenzee met zijn nauwe vaargeulen had risico's.

In de loop van de middag werd de situatie ter plaatse verkend. Tijdens de schemering werden met de twee voorste kanons drie salvo's proefschoten afgegeven, die goed bleken te liggen. 's Nachts werd geankerd bij Burgzand, waar ook de Hr.Ms. Nautilus en de Hr.Ms. Jan van Brakel lagen.

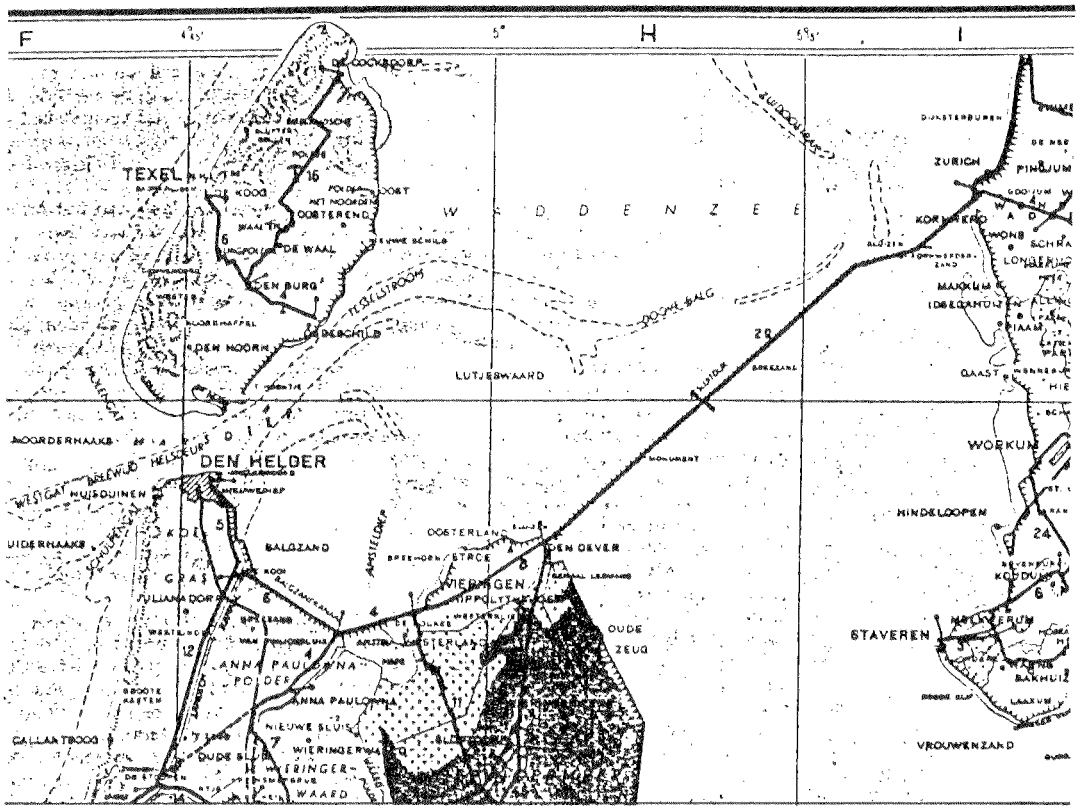

Op 14 mei 's morgens gaf schout-bij-nacht Jolles aan de commandant van de Johan Maurits van Nassau, de kapitein-luitenant ter zee P. Kronenberg, opdracht om wederom de Duitse batterijen aan de Friese kust onder vuur te nemen.
Ondanks de vele Duitse vliegtuigen werd voor anker gegaan aan de ingang van de Doove Balg. Het schip kwam om de west te liggen en kon daarom niet met de twee voorste kanons vuren. Nadat om 08.00 uur de Duitse artillerie de beschietingen op Kornwerderzand hervatte, begon op verzoek van kapitein Boers om ca. 09.00 uur de beschieting van die artillerie door de Johan Maurits van Nassau. Kapitein Boers had de 1e Luitenant Q.J. Ham en de Res. 2e Luitenant W.J. IJzereef aangewezen als waarnemer voor de linker- respectievelijk de rechterzijde van de dijk. De vuurcorrecties van beide waarnemers werden telefonisch doorgegeven aan de Oostbatterij in Den Helder. Van daaruit werden de correcties vervolgens radiografisch doorgegeven aan de Johan Maurits van Nassau, waar de artillerieofficier Ltz L. Reeser er een zeer precies gebruik van maakte. De waarnemers konden de ligging van het vuur zeer nauwkeurig bepalen dank zij de goede periscopen, waarover zij beschikten. Na een kwartier lag het vuur goed en kon uitwerkingsvuur worden afgegeven. Ongeveer elke minuut werd een schot afgevuurd. Na zo'n honderd schoten kwam de order binnen om het vuren te staken en terug te keren. De commandant liet echter doorvuren tot een bevestigend codebericht werd ontvangen. Met de beschieting door de Johan Maurits van Nassau werd het beoogde doel, het tot zwijgen brengen van de Duitse artillerie, volledig bereikt.

Na anker lichten werd koers gezet naar de rede van Den Helder. Onderweg werd het schip door een Duits luchteskader zwaar gebombardeerd en gemitrailleerd, gelukkig

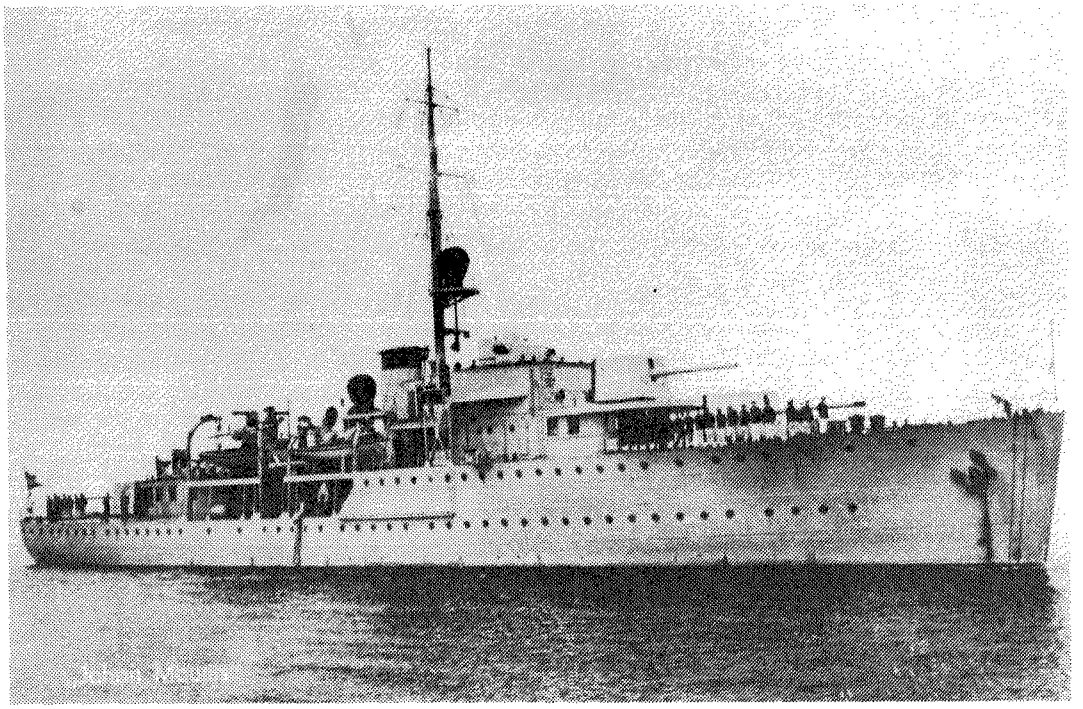

Hr.Ms. Johan Maurtis van Nassau (Coll. J. van den Berg)

zonder ernstige schade op te lopen. Op de rede gekomen, werd opdracht ontvangen naar Engeland over te steken. Al spoedig werd het bombardement door vliegtuigen, die steeds weer uit de richting van de zon kwamen, hervat. Dit bombardement werd het schip noodlottig. Hr.Ms. Johan Maurits van Nassau ligt ca 20 km ten Westen van Callantsoog op de bodem van de Noordzee. Ook in dit laatste gevecht heeft de bemanning zich weer 'leren kennen als moedige en kalme kerels, waarop men volkomen kon vertrouwen'.

Literatuur:

E.H. Brongers, Afsluitdijk 1940, Hollandia, Baarn, 1977.

Q.J. Ham, 1e Luitenant 21 R.I., De verdedigingswerken en de gevechten bij het Kornwerderzand, De Militaire Spectator, mei 1941.

Kltz. P. Kronenberg, Verslag handelingen Hr.Ms. 'Johan Maurits van Nassau' 9-14 mei 1940, Den Helder, mei 1940.

L. de Jong, Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage, 1970.

Albert Chambon, Onze Marine, Den Helder.

Kaart:

Albert Chambon, Onze Marine, Den Helder.
Winkler Prins Atlas, Elsevier, Amsterdam.

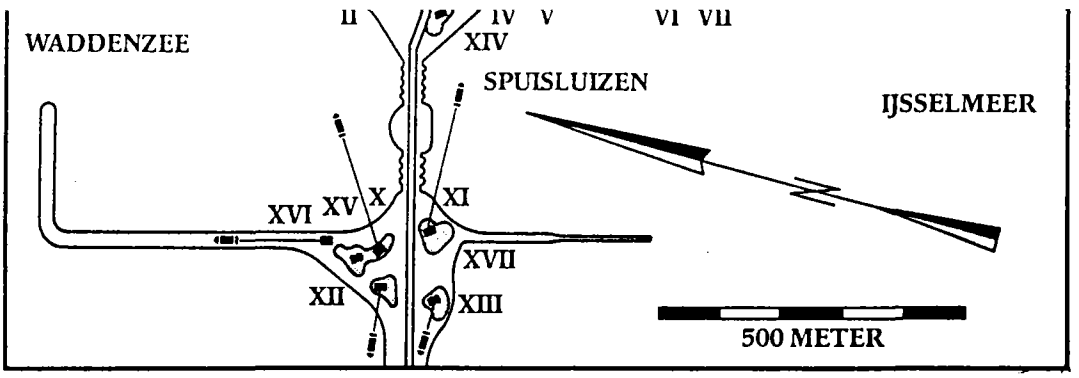

DE STELLING KORNWERDERZAND

Bereikbaarheid

Het Kazemattenmuseum ligt bij de sluizen en verkeersbrug van Kornwerderzand, vier km uit de Friese kust. Auto's kunnen uitsluitend parkeren op het grote parkeerterrein, dat bereikbaar is via de afslag Kornwerderzand. ANWB-borden geven dit duidelijk aan. Na het parkeren loopt men in de richting van de verkeersbrug om deze via een smal loopgedeelte te passeren. De route is met pijlen aangegeven.
Er is een busverbindingsdienst tussen Alkmaar en Leeuwarden, welke een stopplaats heeft te Kornwerderzand. Voor rolstoelbezitters is bezoek nog moeilijk.

NIEUWE VERENIGINGSDAS

Regelmatig krijgt het bestuur te horen: 'Waarom is de verenigingsdas niet meer verkrijgbaar?' Welnu, om aan deze wens van een groot aantal leden te voldoen, heeft het bestuur besloten de verenigingsdas opnieuw te laten vervaardigen. De prijs bedraagt *f* 20,--. Bestelt u echter, via onderstaande bon, vóór 1 oktober a.s. dan krijgt u deze bijzonder fraaie das geleverd voor slechts *f* 17,50.
Wat zal dat een fraai gezicht zijn, alle leden getooid met de nieuwe das.
Bestel nu! Aflevering ná 15 oktober 1989.

BESTELFORMULIER VERENIGINGSDAS

Ondergetekende ..... (naam)

..... (adres) ..... (woonplaats)
bestelt hierbij.... (aantal) verenigingsdassen met het vignet van 'Mars et Historia'.

Hij/zij*) zal de kosten (*f* 17,50 per das) vóór 1 september a.s. gireren aan de penningmeester van Mars et Historia te Wassenaar, giro 29 40 790.

(plaats) ..... (datum) .....

Handtekening .....

*) Doorhalen wat niet gewenst is.

Vóór 1 oktober a.s. opsturen naar J. van den Berg, Cronestein 85, 2804 EL Gouda.

BOEKBESPREKINGEN

A.G.H. Bachrach, J.P. Sigmond, A.J. Veenendaal jr. (eds.), Willem III. De stadhouder-koning en zijn tijd. Uitgeverij Bataafsche Leeuw, Amsterdam, 1988, 169 blz. ISBN 90.6707.201.X.

Het kan bijna niemand ontgaan zijn dat 1988 het jaar was van William en Mary. In tentoonstellingen, televisie-uitzendingen en in talrijke publicaties is uitvoerig herdacht hoe precies driehonderd jaar geleden de stadhouder van Holland en andere gewesten de Noordzee overstak en voor zich en zijn echtgenote de Britse kroon verwierf.
Wanneer we de oogst van dit herdenkingsjaar overzien dan valt op dat een grote hoeveelheid losse en gebundelde artikelen èn een aantal deelstudies zijn verschenen. Tevens valt het op dat geen historicus zich heeft gewaagd aan een overzichtswerk waarin de *Glorious Revolution* in haar geheel wordt beschreven. Enerzijds is deze verbrokkeling kenmerkend voor de hedendaagse geschiedschrijving, anderzijds is het een gevolg van het feit dat niet geheel duidelijk was wat nu precies moest worden herdacht. Ging het in de eerste plaats om die grootscheepse militaire expeditie, moest de troonsbestijging van Willem en echtgenote centraal staan of moest er bij de *Glorious Revolution* toch in hoofdzaak worden gedacht aan de belangrijke constitutionele hervormingen van 1688 en 1689?
Op de valreep van het herdenkingsjaar is de bundel *Willem III. De stadhouder-koning en zijn tijd* verschenen. Dit is de ideale titel voor een boek met een aantal zeer verschillende artikelen. Hoewel zeer uiteenlopend kan men zeggen dat elk artikel in de bundel de gebeurtenissen van 1688 in een breder kader tracht te plaatsen. Centraal staat niet de *Glorious Revolution* zelf, maar de politieke, sociale, economische en culturele context waarbinnen deze zich heeft voltrokken.
I. Schöffer biedt in het eerste artikel een helder overzicht van de ontwikkelingen in de internationale politiek in de jaren tachtig van de zeventiende eeuw. Voor hem is de grote betekenis van de *Glorious Revolution* hierin gelegen dat Engeland uit zijn isolement werd gehaald, nauw betrokken raakte bij de politiek van het Europese vasteland en zich zo ontwikkelde tot een grote mogendheid.
De persoon van Willem III wordt door K.D.H. Haley onder de loep genomen. Ook deze biograaf kan, net als zijn voorgangers, het raadselachtige karakter van de stadhouder niet geheel doorgronden. Ook Haley schetst ons een positief beeld van een gedreven, vasthoudende politicus, die zich een volwaardige tegenstander van Lodewijk XIV toonde.
In een lang artikel geeft P.J.A.N. Rietbergen de voornaamste aspecten en kenmerken van de oorlogvoering, het politeke bedrijf en het economische leven in het laatste kwart van de zeventiende eeuw. J.A.H Bots geeft voor deze zelfde periode, 'de vooravond van de Verlichting', een beschrijving van het wetenschappelijke klimaat en van de veranderingen die zich daarin voltrokken.
P.G. Hoftijzer gaat in zijn artikel in op de culturele betrekkingen tussen Engeland en de Republiek. Net als Rietbergen, besteedt ook hij aandacht aan de pamflettenstrijd, die zo kenmerkend was voor Willems tijd. A.G.H. Bachrach wijdt een interessante beschouwing aan de *virtuoso*, de briljante wetenschapper die schijnbaar nutteloze experimenten verricht, en aan zijn plaats in de maatschappij. En dat alles onder de titel *Willem III. De koning-stadhouder en zijn tijd.*

B. Schoenmaker

M. Bossenbroek, J.B.C. Kruishoop (eds), Vluchten voor de groote oorlog. Belgen in Nederland 1914-1918. Amsterdam, 1988, geïll., ISBN 90.6707-195-1.

Vluchtelingen, ballingen of hoe men de van huis en haard verdrevenen verder nog kan noemen, zij zijn van alle tijden. Ook in de Nederlandse geschiedenis duiken zij regelmatig op. De Zuidnederlandse emigratie naar het noorden aan het begin van de Tachtigjarige Oorlog is bekend. Ook van de Hugenoten weten wij hoe zij na de herroeping van het Edict van Nantes (1685) in grote getale in de Republiek terecht kwamen. Niet altijd echter werden vluchtelingen zo met open armen ontvangen. De lotgevallen van de Duitse Joden in de jaren dertig van de

twintigste eeuw zijn daarvan een schrijnend voorbeeld. Ook tegenwoordig, wanneer wij zien hoe de Staat der Nederlanden worstelt met het toelatingsbeleid ten aanzien van uit alle werelddelen afkomstige asielzoekers, blijken de woorden van Stefan Zweig nog steeds geldig: 'Früher hatte der Mensch nur einen Körper und eine Seele. Heute braucht er auch einen Pass dazu, sonst wird er nicht wie ein Mensch behandelt.'
Vluchten voor de groote oorlog beschrijft het lot van de Belgische vluchtelingen die tijdens de Eerste Wereldoorlog in Nederland verbleven. Hierbij moet een duidelijk onderscheid worden gemaakt tussen burgers en militairen. In de periode augustus-oktober 1914 weken meer dan één miljoen Belgische burgers, het oorlogsgeweld ontvluchtend, uit naar Nederland. De behoeftigen onder hen werden op last van de Nederlandse regering ondergebracht in inderhaast gebouwde kampen. De officiële benaming was overigens niet 'kamp' maar 'vluchtoord' of 'Belgisch dorp'. De regering wilde beslist elke overeenkomst met de door de Britten in Zuid-Afrika gebouwde concentratiekampen vermijden. Hoe dan ook, 'kamp' of geen 'kamp', de Belgische vluchtelingen verbleven er gedwongen en wie zich daartegen verzette liep het risico als ongewenste vreemdeling het land uit te worden gezet.
Naast de burger-vluchtelingen verbleven er van 1914 tot 1918 nog eens vier jaar lang 40.000 Belgische militairen in Nederland. Als neutrale natie moest Nederland, overeenkomstig de verdragen van de Vredesconferentie van Den Haag (1907), alle militairen die de grens overschreden, ontwapenen en interneren. De regering, die behoud van de neutraliteit voor alles stelde, heeft dit nauwgezet uitgevoerd. De soldaten werden in interneringskampen ondergebracht.
In *Vluchten voor de groote oorlog* komt het leven in de vluchtelingen- en interneringskampen uitvoerig aan bod. Het is een beschrijving vol contrasten. Slechte leefomstandigheden, ziekte, verveling, drankzucht, een geringe bewegingsvrijheid en conflicten met de bewakers waren de negatieve aspecten van het kampbestaan, maar zij moeten in één adem worden genoemd met positieve aspecten, zoals gezinshereniging en een enorm scala van onderwijs- en ontspanningsactiviteiten. De vele illustraties dragen er belangrijk toe bij dat men van het dagelijks leven in de kampen een goed beeld krijgt.
De problematiek van de Belgische vluchtelingen wordt niet in het luchtledige beschreven maar zij wordt geplaatst binnen het geheel van de Belgisch-Nederlandse betrekkingen. Deze waren tijdens en na de Eerste Wereldoorlog gespannen, met name wegens het Belgische verlangen Limburg en Zeeuws-Vlaanderen te annexeren. De politiek van de dag ging ook bepaald niet aan de kampen voorbij. Met name de interneringskampen waren in de oorlog bolwerken van socialisme en flamingantisme. Iets waarover de Belgische regering voortdurend haar beklag deed bij de Nederlandse autoriteiten. Met name doordat het probleem van de Belgische vluchtelingen in een groter verband is gebracht, is *'Vluchten voor de grote oorlog'* een interessante publicatie geworden.

B. Schoenmaker

BESTUURSMEDEDELINGEN

10e Opgave van aanvulling en wijziging op de ledenlijst van september 1987

Van Asch van Wijck, jhr. H.M.J., Oud Blaricummerweg 1, 1251 GV Laren.
Geschiedenis cavalerie, periode 1914-1918 (X).
Van der Hoeven, E., Wijnstraat 13, 3421 AJ Oudewater
Tweede Wereldoorlog w.o. Slag in de Ardennen 1944, 82e Luchtlandingsdivisie, en Ned. Indië (X).
Van der Neut, J.r., Lijdraaier 104, 1625 ZR Hoorn
(4), militaire- en politiehoofddeksels 19e eeuw (X).

Overleden:
Het bestuur deelt met leedwezen mede dat de volgende leden zijn overleden:
Amelink, H.J., Van Vredenburchweg 609, 2284 TE Rijswijk.
Schoonenberg, P.J.M., Scheveningseweg 96, 2584 AC 's-Gravenhage.

Opgezegd:
Kaptein, W.J.D. sr., Linaeusstraat 55 boven, 1093 EH Amsterdam.

Kaptein, W.J.D. jr., Linaeusstraat 55 boven, 1093 EH Amsterdam.
Wolfswinkel, R.M., Hofdijkstraat 3, 1814 EC Alkmaar.(1).

Adreswijziging:
Van Baaren, W.C., Dolphijnstraat 47, 3151 RC Hoek van Holland.

Ledenbestand 9e opgave:	471
Nieuwe leden:	3
	474
Overleden:	2
Opgezegd:	3
	5
Ledenbestand:	469

(1) Staat in ledenlijst abusievelijk vermeld: drs. R. (R)olfswinkel.

OPROEP

Zoals bekend mag worden verondersteld, viert onze vereniging in 1991 haar 5e lustrum. Ter gelegenheid van dit feit zal, in het museum Flehite te Amersfoort, een grote jubileumtentoonstelling gehouden worden met als thema 'De Nederlandse Schutterij' van 1813-1907. Een speciale lustrumcommissie, bestaande uit jhr.mr. D.J.H.N. den Beer Portugael, J. van den Berg, B.C. Cats, dr. F. Snapper, B.W. Wagenaar en J. Zijderveld, is al geruime tijd druk doende genoemde tentoonstelling inhoudelijk gestalte te geven. Het spreekt uiteraard voor zich, dat de leden onzer vereniging van harte worden uitgenodigd hieraan deel te nemen.
Indien zich in uw collectie stukken bevinden die betrekking hebben op de schutterij en u wilt deze op bruikleenbasis ter beschikking stellen aan de lustrumcommissie, neemt u dan kontakt op met jhr.mr. D.J.H.N. den Beer Poortugael, Gezichtslaan 10, 3971 BJ Driebergen, tel.: 03438-17132.
Bij voorbaat dank voor uw medewerking.

In de serie enveloppen, gewijd aan Nederlandse schilders van militaire taferelen, een uitgave van de Nederlandse Vereniging ter Beoefening van de Militaire Historie 'Mars et Historia', verschijnt op 20 augustus a.s. de vierde enveloppe.

Deze enveloppe zal zijn gewijd aan de schilder A.M. Luyt.
Het thema is 160-jaar Grenadiers en Jagers.

Filatelistische gegevens:
Enveloppe: 100 grams papier, 10 x 19 cm vierkleurendruk.
Frankering: Frankeerzegel 65 cent 150-jarig bestaan Nederlandse Spoorwegen.
Stempel: PTT handstempel Soesterberg d.d. 20 augustus 1989 en stempel Mars et Historia.
Insluiter: Levensbeschrijving en historisch overzicht van het werk van A.M. Luyt.
Bestelling: Door storting van *f* 5,-- per stuk op postgiro 31 41 628 t.n.v. H. Muller te Breda, met vermelding van het aantal enveloppen A.M. Luyt.

Bestellingen dienen vóór de datum van uitgifte in ons bezit te zijn en zullen in volgorde van binnenkomst worden behandeld. Indien de enveloppe is uitverkocht wordt het bedrag teruggestort. Bestellingen ná 20 augustus dienen te worden verhoogd met *f* 1,-- extra per enveloppe.
De verzending geschiedt in de week ná 20 augustus 1989.

De enveloppen nr. 2 (W.C. Staring) en nr. 3 (J.W. van Oorschot) zijn nog beperkt verkrijgbaar à *f* 8,-- per stuk.

RECTIFICATIE

Bij de boekbespreking, 'Bandjir - Een Indische Kroniek 1931-1950', in het maart-april nummer van dit jaar is helaas de naam van de recensent, C.A. Heshusius, weggevallen, hetgeen bij deze is hersteld.

De redaktie

AANMELDINGSFORMULIER

Ondergetekende, naam en voorletters: .....

Adres: .....

Postcode + woonplaats: .....

Evt. dienst of kantooradres: .....

Telefoonnummer: .....

Beroep: .....

wil gaarne toetreden als lid van de Nederlandse Vereniging ter Beoefening van de Militaire Historie.
De contributie, door hem/haar bepaald op *f* , (minimaal *f* 35,-) zal worden gestort op het gironummer of de bankrekening van de penningmeester, na ontvangst van de daartoe bestemde acceptgirokaart.

Hij/zij wil wel/niet meewerken aan het orgaan.

Hij/zij stelt zich in voorkomend geval wel/niet beschikbaar voor een bestuursfunctie of als afdelingscorrespondent.

Hij/zij heeft belangstelling voor de volgende onderwerpen:

1. .....
2. .....
3. .....
4. .....
5. .....
6. .....
7. .....
8. .....
9. .....
10. .....

Te .....op 19

Handtekening:

.....

In gefrankeerde envelop zenden aan de ledenadministratie:

E.W. van Popta, Mgr. Bekkerslaan 151, 2286 CE Rijswijk ZH

De derde SMV-ruilbeurs van dit jaar zal worden gehouden op **zondag 9 juli a.s. van 11.15 tot ca. 16.30 uur** in sportcentrum 'De Bun', Bovenweg 5 te Huizen (NH). De toegangsprijs is *f* 3,50 per persoon, kinderen onder de tien jaar en onder geleide gratis.
Militaria, zoals uniformen, onderscheidingstekenen, decoraties, hoofddeksels, helmen, uitrustingsstukken, sabels en bajonetten zullen er te zien, te ruil of tegen billijke prijzen te koop zijn. Er is een bar voor drankjes en hapjes geopend en voor de meegekomen gezinsleden is de bowlingbaan en het zwembad beschikbaar. Er is voldoende parkeerruimte aanwezig.
Alle leden van 'Mars et Historia' en hun gezinsleden zijn van harte welkom. Sportcentrum 'De Bun' is met openbaar vervoer bereikbaar met de NS tot het station Naarden-Bussum en vandaar met de streekbus tot Huizen-Bovenweg; met eigen vervoer via de A1 tot de aansluiting A27, aldaar de borden Almere en de afslag Huizen volgen.

Voor nadere informatie bel: 070-648276.

Bij het artikel 'Het regiment Schotten van Alexander Marjoribanks op Loevestein', in het vorige nummer van Mars et Historia, is helaas de afbeelding van het vaandel van de Schotse brigade weggevallen.
Onderstaand treft U alsnog eerdergenoemde illistratie aan.

De redaktie

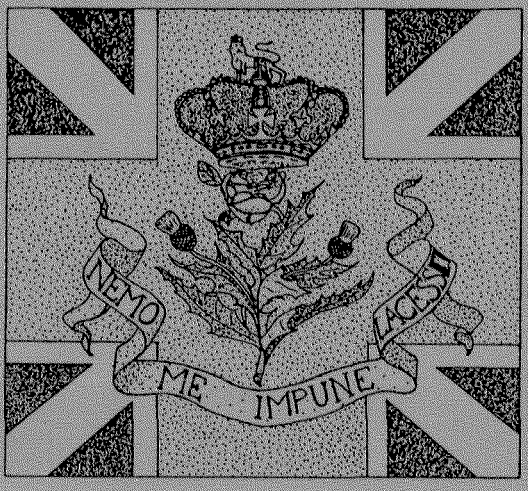

BOUTIQUE DE LA GRANDE ARMÉE

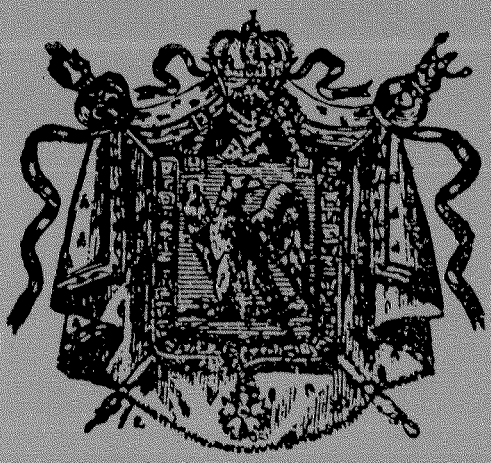

Het adres voor Historische Militaire en Civiele figuren, boeken, prenten, tijdschriften, wargame en alle verdere informatie op dit gebied.

geopend
Woensdag t/m Zaterdag
10.00 - 18.00 uur

W. C. J. EN I. S. SCHOPPEN

Willem de Zwijgerlaan 120
2582 EV Den Haag
Holland
Tel 070-541039

DE DONDERBUS

Inkoop Verkoop Ruil

Antieke wapens, Orden, Militaria, Uniformen, Uitrustingsstukken, Documentatie Eerste en Tweede Wereldoorlog. Aankopen van gehele verzamelingen.

Adres: Oostzeedijk beneden 231 A
3061 VW Rotterdam.
Geopend vrijdag 19-21 uur,
zaterdag 10-18 uur.
Telefoon: 010-4140267
01862-2338
3274 ZJ Blaaksedijk - NL